

28
X-12.

Муҳаммад
КАБИР УМАР

Омина

Kitob shu erda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirillishi shart

Igarigi berilmalar miqdori _____

--	--

Муҳаммад Кабир Умар

ОМИНА

ЖАҲОЛАТДАГИ НУР

Роман

Ғафур Ғулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий уйи
ТОШКЕНТ-2020

УДК 28
ББК 86.38
К 12

Таржимон
Шавкат Юсупов

Кабир Умар, Муҳаммад

Омина [Матн]: роман / таржимон: Шавкат Юсупов –
Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2020 – 220 б.

Ушбу китоб Африкадаги аёлларнинг ўз ҳуқуқларини талаб қилиш ва фаровон ҳаётга эришиш йўлида кўрсатган жасоратларини, шунингдек, юқори табақали қатлам ҳаётини, уларнинг ўй-фикрларини Омина тимсолида бадиий ифодалар орқали чиройли очиб берган. Хотин-қизларнинг жамиятда ишлаб, фаолият юритишлари, сиёсий-ижтимоий ҳаётга аралашлишлари, уларнинг илм олиб, ривожланишга ҳисса қўшишлари ва бу борада жиддий кураш олиб боришлари китобнинг асосий ғоясидир.

Умид қиламизки, китобни ўқиб чиққан ўқувчи бу асардан ўзига яраша тажриба ва хулоса олади.

УДК 28
ББК 86.38

© Муҳаммад Кабир Умар
© Гафур Гулом номидаги нашриёт-
матбаа ижодий уйи, 2020

ISBN 978–9943–6453–9–4

Муаллиф ҳақида

Муҳаммад Кабир Умар 1958 йил июль ойида Нигериянинг Баучи штати Азар шаҳрида туғилган. У 1991 йилда Москва Давлат университети журналистика факультетининг магистратурасини тамомлаган. 1995 йилда эса Бирлашган Қиролликнинг Мидлсекс (ингл. Middlesex) университети сиёсий-иқтисодий йўналиши бўйича магистр даражасини қўлга киритган. Шунингдек, Бирлашган Қиролликнинг турли муассасаларида ҳуқуқ ва халқаро алоқаларни ўрганган.

Муаллиф 1981 йилда Омар Заруанинг Аҳмад Белло университетиде сиёсатшунослик фанидан таълим олган. У Баоши давлат радиосида журналист бўлиб ишлаган, кейинчалик Нигериянинг Кано шаҳридаги газетада фаолият юритган.

Муҳаммад Умар оилали, уч фарзанди бор. У Лондонда яшайди ва ишлайди. Бу муаллифнинг биринчи романи ҳисобланади.

І ФАСЛ

Кун ярми. Куёш осмоннинг ўртасида чарақлаб турибди. Икки ёш аёл оқ “Мерседес”да ўтириб, университетдаги талабалар уйи ташқарисида қизиқарли суҳбатни давом эттирди. Бир неча дақиқадан сўнг улардан бири бошидаги шапкасини тўғрилаб қўйган бўлса, иккинчиси шарфини қайта ўради.

– Кейинроқ учрашамиз.

– Худо хоҳласа!

Омина орқа ўриндиққа ўтирди ва машина аста-секин ўрнидан кўзгалди. У ўз уйида бўлиб ўтадиган кечки тадбир ҳақидаги ўй билан банд эди. Учрашув унинг эри томонидан ташкил этилган бўлиб, бошқа кечалардан мутлақо фарқ қиларди. Бу Ҳажжи Харунанинг Қонунчилик кенгаши аъзолигига сайланиши муносабати билан фақат аёллар учун қилинаётган байрам эди. Ташриф буюрувчилар шаҳардаги энг нуфузли, кўзга кўринган мансабдорлар – қонун чиқарувчилар ҳукумат амалдорлари, пудратчилар, армия ҳамда полиция зобитлари, ишбилармонларнинг аёллари ва шунга ўхшаш меҳмонлар эди.

Омина айни дамда Ҳажжининг хотини эди.

Қисқаси, унинг эри тарафидан уюштирилаётган бу маросим Оминани олий табақали аёллар даврасида таништириш учун бир имконият эди.

Машина қизлар ўрта мактабининг олдидан ўтиб, чапга бурилди, сўнгра яқинда ишга тушган кенг йўлдан юриб кетди. Ҳарбий штабга яқинлашганда ҳайдовчи тезликни пасайтирди.

Кўчада автомобиллар, велосипедлар, мотоцикллар ва пиёдалар гавжум эди. Уларнинг ҳаммаси айланма йўлда йўл ҳаракати полицияси ходимининг ишорасига қараб тўхтади.

Омина марказий бозордаги дўконларини ёпаётган савдогарларга, молларини йиғиб олаётган кўча сотув-

чиларига ва бозорни тарк этаётган харидорларга қаради. Юзлаб одамлар замонавий масжид олдида аср намозини ўқиш учун тўпланишарди.

Йўл ҳаракати полицияси ходимининг яна бир ишораси билан ҳайдовчи олдинга қараб йўл олди. Омина орқага суяниб, яна кечки тадбирни тасаввур қилди. У меҳмонларни кутиб олишни, ўтиришни ва суҳбат куришни ўйлади. Ахир ташриф буюрадиганлар шаҳардаги энг бой ва обрўли аёллар-да.

Машина жимгина Басарро туманининг марказий қисмига ўтди ва шу ердаги ягона икки қаватли бино олдида тўхтади. Бу Ҳажжи Харунанинг уйи эди. Омина ҳамма кўзлар унга қаратилганига амин эди. Шунинг учун у машинадан тушаётганида рўмолни бошига ёпди. Оминани дўмбира ва куй-қўшиқ билан, унинг гўзаллигию фазилатларини санаб, “Буюк Худодан Ҳажжи Харунага энг яхши совға”, деб таърифлаб кутиб олишди. Омина жилмайиб, уларга сумкасидан 500 найира олиб берди. Ниҳоят, у юқори қаватдаги хонасига кирди.

Уни кутаётган биринчи меҳмонини кўриб, ҳайрон бўлмади. Коло маҳаллий ҳукумат котибининг рафиқаси эди. Ишбилармон бу аёл яхши дўст ҳам эди. У ўрта ёшда ва ўрта бўйли бўлиб, замонавий кийинганди. Улар саломлашишди. Кейин Коло Оминага кийим танлашда ёрдам берди. Ҳажжининг рафиқаси бошига оқ шарф, эгнига олтин чизиқлар туширилган ёрқин оқ костюмни кийди. Тилла узук, кумуш билагузук ва олмос сирғалар билан безанди.

Коло сўз орасида ундан қаерда бўлганини сўради.

– Фотимани чақириш учун университетга бордим, – деб жавоб берди Омина.

– У қиз бепарвоми, дейман? – сўрашда давом этди Коло.

Омина изоҳ бермади. У Коло ва Фотима ўртасида ўзаро яқинлик йўқлигини биларди.

Омина баланд кўзгу олдида кийимларига қараб тураркан, меҳмонлар келганини айтишди. Уларни

кутиб олиш учун пастга тушди. Омина гўё замонавий ва гўзал стюардесса ролини ўйнади.

Меҳмонлар ўзи билан университетдан икки қизни ҳам эргаштириб келган Фотима экан. Омина уларни кўриб, самимий табассум қилди.

Сал ўтиб, чақирилганларнинг барчаси биринкетин ташриф буюра бошлади. Уларни кутиб олаётган Оминанинг ёнига Коло ва Ҳажжи Харуна ҳам келиб қўшилишди.

Колонинг вазифаси Харунани нутқ сўзлашга таклиф қилиб, барчани расмий кутиб олиш эди. Унинг ёнида узун бўйли, ясси пешонали, юмшоқ соқолли катта бир одам турарди. Коло уни ҳаммага таништирди. Ҳажжи Харуна мулойимлик билан кийимини тўғрилаб, ўз сўзини Аллоҳга шукрона айтиш билан бошлади ва шундай деди:

– Сизлар яхши биласизлар, бизнинг Ислом динимиз мусулмон эракаларга тўрт хотинга уйланишга изн беради. Омина – менинг тўртинчи хотиним. Ҳаётдаги тамойилим – бу янги муваффақият!

Меҳмонлар орасида шивир-шивир эшитилди. Харуна эса мағрур жилмайиб қўйди ва нутқини давом эттирди:

– Аллоҳнинг ёрдами билан мен маҳаллий маъмурий дўконнинг котиби этиб тайинландим ва биринчи аёлимга уйландим. Яна Роббим мадади ила Молия вазирлигида ҳисобчи лавозимига кўтарилишим билан иккинчи хотинни олдим. Қудратли Аллоҳ менга ишим борасида янада муваффақият ато қилгач, учинчи аёлга никоҳландим. Энди тагин Парвардигор кўмаги билан мен Қонунчилик мажлисида ўрин эгалладим ва тўртинчисига уйландим.

Кейин у Оминага қараб:

– Сиз охиргисисиз! – деди.

Меҳмонлар қарсак чалишди, кимлардир эса кулиб қўйди. Ҳажжи Харуна ҳаммани жим кузатиб турди ва шундай деб қўшиб қўйди:

– Ислом қоидаларига тўла риоя қилган ҳолда сизларга айтаманки, мен барча хотинларимни бир хил севаман.

У сўзини тугатганидан сўнг меҳмонлар гуруҳ-гуруҳларга бўлинишиб, ўзаро суҳбатлаша бошлашди. Омина барча билан танишди, саломлашди ва табрикларни қабул қилди. Иқтисодиёт соҳасидаги турли суҳбатлар, яқинда эришилган сиёсий ютуқлар ва муваффақиятсизликлар, сўнгги русумдаги автомашиналар ҳақидаги фикрлар унинг қулоғига чалинди.

Маросим сўнгида хизматкорлар меҳмонларга алко-голсиз ичимликлар, ширинликлар, қовурилган ва дудлаб пиширилган ҳар хил гўштли таомларни тортиқ қилишди.

Омина ўз дугоналари томон йўл олди. Шунда Фотима деди:

– Бу фирибгарлик-ку! Келажакда у юқори лавозимга тайинланса, нима бўлади? Ўз хотинларидан бирини бошқасига уйланиш учун талоқ қиладими?!

Омина байрам тугаганидан кейин дам олиш учун хонасига йўл олди. У чуқур хўрсинаркан: “Худога шукр, ажойиб кеча бўлди”, деди. Аёл ётоғидаги рангли телевизор, магнитофон, музлаткич, қимматбаҳо идиш-товоқлар терилган ойнали сервант ва ҳар хил кийим-кечаклар билан тўлдирилган шкаф каби жиҳозларни кўздан кечирди.

Омина хонасига кечки овқат буюртирди ва ухлаш учун тунги либосини кийди.

Бироз ўтиб, Ҳажжи Ҳаруна хонага кириб келди. У оппоқ чойшабли тўшакка ўтириб, оёқ кийимларини ечди ва деди:

– Омина, маросим пайтида сиз менинг хотиним сифатида уй ва ерга эгалик ҳуқуқингиз борлигини эълон қилишни унутибман, узр! Кейин бугун Батор

билан учрашдим, у сизнинг яқин орада боришингизни кутяпти.

Харунанинг ери бу жойдан унча узоқ эмасди. У дарё яқинида, бошланғич мактабнинг қаршисида эди. Омина эрига самимий миннатдорлик билдирди, унинг сахийлигидан ҳайратда қолди. Ҳажжи тирик ва бой экан, агар хоҳласа, бу дунёда ҳамма нарсага эриша олишига хотинини ишонтирди. Қисқа сукутдан сўнг эса деди:

– Аллоҳга ҳамдлар бўлсин! Бир неча ой олдин биз нотаниш эдик, бугун эр-хотинмиз. Қоронғи бўлишига қарамай, сизнинг чеҳрангиз чиройдан порлаётганини ҳис этяпман. Жуда гўзалсиз!

* * *

Тонг отгач, Омина бомдодни ўқиб, нонушта қилди. Сўнг кенг ва қимматбаҳо кийимларини кийиб, уйдан чиқди. Ташқарида уни тўқ кўк рангли машина кутиб турарди. Ҳайдовчи Омина учун эшикни очди. У орқа ўриндиққа ўтирар экан:

– Мени Баторнинг уйига олиб боринг! – деди.

Баторнинг уйи шаҳар четида эди. Машина унинг дарвозаси олдида тўхтади. Қўриқчига Қонунчилик ассамблеяси раҳбарининг рафиқаси Омина Харуна Баторни кўриш учун келгани тушунтирилди. Шунда дарвоза очилиб, машина ичкарига кирди.

Бошқа қўриқчи эса Оминани ҳовуз ва теннис кортидан олиб ўтиб, уй томон дарахт билан қопланган йўлдан кузатиб борди.

– Сиз билан танишганимдан хурсандман! – дея Батор эшик олдида Оминани кутиб олди. – Илтимос, ўзингизни уйингиздагидек ҳис қилинг.

У Оминани бир одам ўтирган қабулхонага бошлаб кирди ва бироз кутиб туришини айтди. Ҳалиги киши янги келган меҳмонга эътибор ҳам қилмади. Икки эркак ўртасидаги суҳбат келган жойидан давом этди.

Омина ҳашаматли хонага ва ундаги қимматбаҳо жиҳозларга бирма-бир қараб чиқди.

– Отангиз қиймати пасайган акцияларга сармоя киритган, – деди Батор.

– Унинг банкдаги ҳисоб рақамлари менда катта қизиқиш уйғотди-да, – деди у одам.

– Сизнинг отангиз пулни бир неча йиллар давомида қайтариб ололмайдиган қилиб сақлаган. Мен унга кўп имкониятларни таклиф қилгандим, отангиз уларни қабул қилиб, ҳужжат имзолаган. Уларнинг асл нусхасини сизга кўрсатишим мумкин. Сиз кейинги ўн йил ичида фақат йигирма беш фоиз суммани қайтариб ололасиз. Агар у тирик бўлганида ҳам бундан кўпроғини олишга қодир бўлмасди. Аммо у миллионлари борлигини айтганди, – дея тушунтирди Батор.

– Тушунмадим, сиз бу пулларни Нигерияга ўтказма олмаймиз, демоқчимисиз?

– Ҳа, уларни қайтариб бериш деярли мумкин эмас! – деди Батор қатъий оҳангда. – Мен ҳозир бандроқман. Ўғлим буни сизга батафсил тушунтиради.

Сўнг у ўғлини чақириб буюрди:

– Лукас, Лукас! Илтимос, ишлар қандай кетаётганини мана бу кишига кўрсатгин.

Кейин Батор табассум билан Оминага мурожаат қилди:

– Хуш келибсиз! Илтимос, мен билан юринг. Сизни бир инсон билан таништирмақчиман.

Улар бассейн томон юришди. Батор уни Лондондан келган Паула билан таништирди.

– Сиз билан танишганимдан хурсандман, – деди Паула кўзойнагини тақиб. – Мен сизнинг давлатингизга ва унинг халқига ошиқ бўлдим. Юртингиз мафтункор экан. Бу ерда жуда кўп иш қилиш мумкин. – У финжонини қўлига олди. – Сиз ҳам меҳнат бозорида бўлсангиз, жуда яхши бўларди. Балки, бирга ишлашимиз керакдир, нима дедингиз?!

– Мен ҳозирча аниқ қарорга келмадим, – деб жавоб берди Омина. – Аммо сиз билан учрашганимдан мамнунман.

Батор ўғли билан Оминани бошқа хонага таклиф қилди. Лукас унинг ёнига ўтираркан, икки стаканни тоза сув билан тўлдирди.

– Мен отамдан эшитишимча, сиз биз билан савдосотиқ борасида ҳамкорлик қилишни истаркансиз, – деди у стол устидаги баъзи қоғоз ва газеталарни тўғрилар экан. – Аввало, сизга таклиф қилинаётган хизматларни тушунтирсам. Асосан, бу пулни бошқариш, яъни одамларга ўз маблағларини қаерга йўналтиришни маслаҳат беришдан иборат. Агар кимдир Европанинг бирон-бир жойидан уй сотиб олишни хоҳласа, биз ёрдам тариқасида бир нечта нархларни кўрсатишимиз мумкин. Шунингдек, тиббий кўрик борасида кўмаклашамиз, таътил жадвалларини тузиш ва болаларни энг яхши мактабларга жойлаш каби ишларда ёрдам берамиз.

Учрашув сўнгида Лукас унга турли маслаҳатлар бериб, ҳужжатларни тақдим этди. Омина миннатдорлик билдириб:

– Буларни ўрганиб чиқиб, сизга қайтараман, – деди.

– Фотиманинг яқин дугонаси эканингизни биламан. Бир нарсада ёрдам берсангиз. Мен бир неча ой давомида мамлакатдан ташқарида бўламан. Шунинг учун уни кўрганингизда, илтимос, университетдаги суҳбатга қўшилиш таклифини қабул қилганимни билдиринг. Қайтиб келганимда ўзим алоқага чиқаман.

Омина истехзо билан жилмайиб қўйди.

II ФАСЛ

Бир неча ҳафта ўтди. Ибодат қилиш, овқатланиш ва ухлаш – Оминанинг кунлик тартиби эди. У ўзининг фаровон ҳаётидан завқланарди. Эри бой бўлгани учун

деярли ҳамма нарсага эришганди. Шунга қарамай, Омина вақт ўтиши билан фикрларини жамлаб, бирон қизиқарли машғулот топишни ўйлаб қўйди.

Қуёш чарақлаб турган куни Омина Қонуний хотинлар уюшмасининг очилиш маросимида иштирок этди. У ерда бир неча меҳмонлар билан учрашди. Тадбир якунида эса Ассоциация бош котибининг ёрдамчиси лавозимига сайланди ва қувонч билан уйга қайтди.

Омина хонасига кириб, костюмини ечди ва кўзгуга қараб деди: “Мени гўзал қилиб яратгани учун Худога шукр! Менга бир аёлга зарур бўлган ҳамма нарса берилган. Ўзим учрашувдаги аёлларнинг энг гўзали эканман!”

Шу пайт эшик тақиллаши унинг хаёлини бўлди. Омина тезда эгнига кийиб, эшикни очди.

– Салом, маликам! Ишларингиз қалай? – Коло кулиб турарди.

– Мен яхшиман, сиз-чи?

Меҳмон ичкарига кирди.

– Зўр! Мен узоқ қололмайман. Яқинда Европага, сўнг муқаддас ҳаж сафарига жўнайман.

– Сиз омадлисиз! – Омина табассум билан жавоб берди.

– Менинг янги компаниям рўйхатдан ўтди.

– Қайси бири?

– Саёҳат агентлиги. Бу бизнес ҳозирги кунларда жуда фойдали, айниқса, зиёратчилар Саудия Арабистонига борганда... – Коло бир зум тўхтади. – Умид қиламанки, сизни муқаддас ерга олиб бориш таклифимни унутмагансиз.

– Албатта, йўқ! Сизга қачон тайёр бўлишимни айтаман...

Омина дам олмоқчи бўлиб турганди, хонага Майро кирди. У араб тили ва тажвид илми ўқитувчиси эди. Тўладан келган бу аёл энг сўнгги янгиликлардан доим бохабар юрарди. Шунинг учун уни “Радио Сап” деб ҳам аташарди.

– Сиз омадли аёлсиз, – деди Майро ўтираркан.

– Қандай? – сўради Омина.

– Бу ердаги кўпчилик аёлларга қараганда фаровон ҳаёт кечиряпсиз. Албатта, бу Аллоҳнинг иродасидир.

Омина:

– Тўғри, – деб жавоб берди.

– Сиз Ларрини биласизми?

– Йўқ. У ким ўзи?

– Узоқ вақт касалхонада бўлган ёш она. У боласини олдиргани учун даволанишга ётган эди, аммо анча қийналди. Энди эса эрта туғруқдан кейин учрайдиган касалликдан азият чекмоқда.

– Менга бунинг қандай алоқаси бор? – Омина хўрсиниб сўради.

– Ҳеч қандай, шунчаки айтдим. Мен унга ачинаман. Биласизми, аёлларнинг аксарияти умрининг кўп қисмини муҳтожлик ва эътиборсизликда ўтказади. Ёш, ўқимишли аёлсиз, уларнинг ҳаёти сизни қизиқтириши мумкин, деб ўйладим. – Майро унга диққат билан қаради.

Омина бепарволик билан жавоб берди:

– Йўқ! Ҳаммамизнинг шахсий ҳаётимиз ва алоҳида тақдиримиз бор. Мен уларни ёш турмуш қуришга мажбур қилмадим. Мен психиатрмасман ва уларга ғамхўрлик қилиш учун бой ҳам эмасман. Сизга шаҳар ҳокими ёки бошқа обрўли шахсга учрашишни маслаҳат бераман.

Майро қатъий оҳангда:

– Улар – эркаклар, аёлларнинг касаллиги жиддийлигини тушунишмайди, – деди.

- Мен нима қила оламан? Бу - Худонинг иродаси.

Майро бошқа муаммоларни ҳам гапира кетди. Омина уни узоқ вақт тинглади. Чарчаганини ҳис қилганида эса дам олиши кераклигини айтди.

* * *

Майро кетгач, Омина мамнун ҳолда жингалак сочларини тарашни бошлади. Шу пайт ташқарида таниш овоз эшитилди.

- Бу Гампо - ўтин кесувчининг ўғли эмасми? - Фотима бир аёлдан беш ёшли болани назарда тутиб сўради.

- Ҳа, - деб жавоб берди онаси.

- Демак, у мамлакатимизнинг бўлажак президенти! - деди у ҳазил билан. Боланинг онаси табассум қилди.

Фотима Оминанинг олдига кирди.

- Ҳозир Талабалар уюшмаси сайловларида бўлиб, вице-президентни сайлаб келдим.

- Табриклаймиз! - Сиёсатга қизиқмаса ҳам, дугонасини самимий табриклади Омина.

- Раҳмат, - деди Фотима ва диванга ўтириб, қизил шапкасини ечди, сўнг узун сочларини орқасига ташлади. - Сочимни ўришимга ёрдам бера оласизми?

Омина тасдиқ ишорасини қилиб деди:

- Мен сиз билан гаплашмоқчи бўлган баъзи масалалар бор эди.

- Майли, вақтим бор.

Фотима жойини ўзгартириб, ёғоч курсига ўтирди. Омина эса гиламга тиззалаб ўтираркан, дугонасининг сочларини сийпалади.

- Сайлов жуда ҳаяжонли ўтди, мен кўп нарсаларни ўргандим...

- Эшитинг! - Омина унинг гапини бўлди. - Биласизми, бу мени қизиқтирмайди. Мен сиёсатдан кўрқаман ва нафратланаман!

- Қандай қарайсиз, билмадим, лекин мен билан ҳамма сиёсий доирада муомала қилишини истайман.

Фақатгина танлов – бу борада фаол ёки пассив бўлиш. Агар сиз куч ишлатишга ва сизга таъсир қиладиган нарсаларни бошқаришга тайёр бўлмасангиз, унда бошқалар ҳам ёрдам беролмайди. – Фотима бироз тин олгач, сўради: – Хўш, сиз қайси партияга мансубсиз?

Омина жавоб берди:

– Мен ўртадаги гуруҳга мансубман, деб ўйлайман.

Фотима норозилик билдирган оҳангда деди:

– Айтишим керакки, сиёсатда ўрта чизик йўқ, панжара устига ўтирманг. Агар сиз жорий тизимга эътибор қилсангиз, уни қўллаб-қувватлайсиз ёки яхшироқ томонга ўзгартириш усулини ўйлайсиз.

Омина Фотиманинг сиёсий масалаларга чуқур кирганини ва у бу борада соатлаб суҳбатлашишини биларди, дугонаси гап бошлаганида уни чалғитиб бўлмасди.

– Бу соч турмаги билан янада чиройли кўринаркансиз. – Омина ўрнадан турди. – Мени сиёсатга йўллашни бас қилинг!

– Йўқ, асло! Икки кўзи бор ҳар ким сизнинг ноёб гўзаллик соҳибаси эканингизни кўриши мумкин. Ҳатто кўр одам ҳам юзингизга тегса, буни ҳис қила олади. Бироқ гўзаллик аёл эҳтиёжларининг бир қисмидир. Бундан ташқари, ақлнинг кучи ҳам керак. Сочимни ўрганингиз учун раҳмат!

Омина жилмайиб жавоб қилди. Унинг Фотима билан гаплашмоқчи бўлган гаплари бор эди. Лекин дугонасининг шахсий муаммолар ҳақида гаплашгиси йўқ эди. Шунга қарамай, кутишга қарор қилди.

– Хўш, аёлларни ислоҳ қилиш учун қандай шартлар мавжуд? Биз нима қилишимиз керак?

Фотиманинг юзи ёришиб кетди:

– Биз жуда кўп иш қилишимиз зарур. – У жўшқинлик билан жавоб берди. – Аввалига биз ҳоқимият тепасидаги одамларнинг аралашувига муҳтожмиз.

– Мен эрим билан гаплашаман, ундан “Қонунчилик ассамблеяси аёллар масаласини кўриб чиқадими?” – деб сўрайман, – дея Омина фикр билдирди.

– Гапни бундай бошламанг! – Фотима норозилик билдирди. – У ҳолда ҳеч қачон ёрдам ололмайсиз.

– Аммо у мени севади, – деб туриб олди Омина.

– Тўғри, лекин у ўз манфаатларини кўпроқ севади. – Фотима тўхтади. – Бошқа томондан, қонун чиқарувчи хотин-қизлар уюшмаси аёлларнинг аҳволларини яхшилаш учун фаолият юритиши мумкин-ку. Сиз буни қай даражада ташкил қила оласиз?

– Бизнинг ташкилотимиз кичик доирада иш олиб боради. Биз асосан, эрларимизга қандай ғамхўрлик қилиш, уларни энг яхши шароитлар билан таъминлаш масалаларини муҳокама қиламиз. Агар келмоқчи бўлсангиз, кейинги йиғилишда эътиборни сизнинг фикр-мулоҳазаларингизга қаратаман. Эҳтимол, биз эрларимизга аёллар учун энг мақбул шароитларни таъминлайдиган қонунларни ишлаб чиқаришга таъсир кўрсатармиз.

– Кулоқ солинг, ишонаманки, улар яхши ният туфайли ўзгаришни бошламайдилар. – Фотима пастки лабини тишлади ва нутқини жиддий оҳангда давом эттирди: – Нодонлик ва жоҳиллик аёлларни қийнайдиган адолатсизликнинг асосий сабабларидан биридир. Бизга кўпроқ мактаблар керак ва қизларни мажбурий таълимга бериш зарур, аммо бу келажак режаси. Шу билан бирга, биз катталар учун саводхонлик дастурларини ҳам бошлашимиз даркор.

– Нима демоқчисиз?

– Аввал биз аёлларга ўқиш ва ёзишни, кейин уларнинг фуқаролик бурчларини, инсон ҳуқуқларини ҳамда ўзларини қандай ҳимоя қилишни ўргатишимиз лозим. Аксарият аёллар Ислом динини ҳам тушунишмайди. Улар фақат эрларининг, ака-укаларининг ва бошқаларнинг айтганларини қабул қиладилар, бу мусул-

монлар қадриятлари ва меъёрларини бузади. Агар аёлларга тўғри таълим берилса, улар ижтимоий мавқеини яхшироқ англайдилар.

Фотима қанча кўп гапирган сари Оминанинг қизиқиши ҳам шунчалик орта борди. У дугонасининг айтганларини охиригача тушунмаса ҳам ёки қабул қилмаса-да, Фотимани хурмат қилди ва унинг фикрларини англашга астойдил интилди.

Бу икки дугона ўшанда бир хонада учрашишди ва бирга ўтиришди. Шундан бери, яъни икки йил давомида Фотима университетда Омина учун дугоналарининг энг ишончлиси эди. Ҳамма уларни самийлиги учун хурмат қиларди. Фотима университетда инсон ҳуқуқлари ва адолатни ҳимоя қилишда жуда таниқли эди. Шундай қилиб, Омина Фотимани бир пасда яхши кўриб қолди. Дугонаси уни сиёсатга жалб қилишга кўп уриниб кўрди, аммо Омина ҳеч қизиқмади. Ҳатто бир марта у қатъий рад этди ҳам. Шунга қарамай, уларнинг яқинлиги давом этди. Омина университетни тарк этганидан кейин ҳам муносабатлари ўзгармади.

– Нега аёллар таълимга муҳтож, деб ўйлайсиз? Гарчи мен олий маълумотли бўлсам ҳам, доимий уй бекасиман. Мен аёлларга таълим бериш вақт ва пулни исроф қилиш, деган фикрга қўшиламан.

– Сабаби сиз ўзингизнинг билимингиздан фойдаланмайсиз, шунинг учун шундай деяпсиз. Аммо бу аёллар ўрганиши шартмас, дегани эмас. Сизнинг бу борада анча фойдангиз тегиб, ёрдам бера оласиз.

Омина изн сўради ва намозга тайёрланди. Жойнамозда ўтираркан, ишора қилди:

– Кечаси юриш хавфли. Мен қоронғи тушгунга қадар уйга боришни афзал кўраман.

Фотима уни ишонтириб жавоб қайтарди:

– Тўғри, бирон зўравон ёки ҳатто қуролланган қароқчига дуч келишим мумкин. Аммо қаратэ бўйича қора белбоғим борлигини билмайсизми?!

– Балли! – деди Омина бошини қимирлатиб. – Айтганча, мен Баторнинг уйига бордим, улар сизнинг таклифингизни қабул қилганини айтишди. Бу ҳақда нима дейсиз?

Фотима жилмайиб кўйди ва бироздан кейин ойдинлаштирди:

– Буни билгандим! У отамга жуда яқин. Шунинг учун мен у билан турли мавзуларни муҳокама қилиш имкониятига эгаман. Ўртамиздаги очиқ мунозарадан талабалар фойда кўради, деган фикрда эдим. Шунга ғолибни аниқлаш учун ҳакамлар ҳайъатини ҳам таклиф этдим. Агар Батор маданий дуёлда ғолиб бўлса, бошини қайтарма қалпоқ билан ёпиши шарт бўлмайди. Мабодо, ютқазса, у сиёсий маҳбусларни озод қилиб, маълум миқдордаги талабаларнинг ўқиш пулини тўлашга мажбур бўлади. Бошқача айтганда, ўз кучи ва бойлигини одамларга фойда келтириш учун сарфлайди. Мен ушбу мунозарани сабрсизлик билан кутаман ва иштирок этишингизни таклиф қиламан. Ишонаманки, сиз ниманидир ўрганасиз.

– Менга Батор тўғрисида кўпроқ маълумот беринг. Ростини айтсам, у ҳақида кўп нарса билмайман.

– Нимадан бошласам экан? – Фотима бир муддат тўхтаб қолди. – Батор биринчи марта Нигерияга фуқаролар уруши даврида ёлланма ишчи сифатида келган. Айтишларича, у айирмачилар билан курашган, аммо раҳбарлар билан жанжаллашиб, Камерун орқали бошқа ерга ўтиб кетган. Бир неча ойдан кейин Батор Нигерияга Федерал ҳукуматнинг ҳарбий маслаҳатчиси сифатида қайтиб келган, лекин жанглarda қатнашмаган. Инқилобчилар Баторга кўнғироқ қилиб, агар улар ғалаба қозонсалар, унга нефт сектори бошқарувини беришни ваъда қилишган. Эвазига у инқилобчиларни замонавий қуроллар ва радио қурилмалар билан таъминлаши керак эди. Аммо жанг пайтида ярадор бўлиб, аввал Фил суяги соҳилига,

сўнгра Европа пойтахтига саёҳат қилди. Уруш тугаганида Батор ўша ерда эди. Тўлиқ тузалганидан кейин у Нигерияга пудратчи ва федерал ҳукуматнинг бош маслаҳатчиси сифатида қайтиб, компания қурди. Батор имкониятлардан фойдаланишга жуда уста эди. Нефт бозори ривожланган янги шароитда ҳукмрон табақаларга турли хил хизматларни кўрсатарди. 80-йилларда у Африканинг кўплаб мамлакатларида бўлди. Яқин дўстлари бўлган бир нечта диктаторлар билан алоқаси яхши эди. Батор Анголадаги фуқаролар уруши пайтида инқилобчиларга маслаҳат бериб, йўл кўрсатган. У ерга ташрифларининг бирида кубалик аскарлар Батор ва мулозимига ҳужум қилишди, аммо у тирик қолди, Луандадаги касалхонада эса ҳибсга олинди. Бироқ махсус гуруҳ уни тунги операцияда сақлаб қолди ва Жанубий Африкага олиб кетди.

Омина дугонасининг дунёвий билимларидан ҳайратга тушди. Унинг бу маълумотларни қаердан олганига ҳайрон бўлиб, ўртоғига тикилди. Фотиманинг оддий кийимларда ёш ва ақлли кўринишини пайқади.

– Менимча, уйга қайтиш вақти келди. – Фотима Оминага жиддий қаради. – Сиз бўш ва қарам ҳаётингиздан қониқасизми? Кейин сиз ёшсиз, эрингиз учун ҳаётсиз, унинг севимли хотинисиз...

Фотиманинг сўзлари Оминага таъсир қила бошлади.

– Кимдир билим олдим, у абадий озоддир. Сиз уларга қандай қилиб бахтли, соғлом ва фаровон ҳаёт кечиришни кўрсатишингиз мумкин... – Фотима чуқур нафас олди. – Сиз буларнинг ҳаммасини қила оласиз, кўзингизни очинг! Билимингизни янада кенгайтириш учун, қисқача айтганда, яхшилаб ўқиб-ўрганишингиз керак. Агар шундай қилмасангиз, бу том остида зерикишдан ўласиз.

Фотима ўрнидан туриб, секин ойна томон юрди.

– Кўрқяпсизми? – дея сўради Оминадан. – Менимча, аёлларнинг ҳаёти яхшиланиши мумкин ва мен

синашдан чўчимайман... Собиқ эрим жуда бой эди. Бир куни чет элга саёҳат қилдик. У билан биринчи ойларда бахтли яшадик. Аммо вақт ўтиши билан мен унинг ҳақиқий юзини кўрдим. Яъни, учинчи хотинга уйланганини билиб қолдим. Оиладаги зўравонлик ва зулм, асоссиз шафқатсизлик, тарк қилинган эътиқодлар ва талончилик менинг келажагим эканини англаганимда уйдан кетдим. У эса никоҳнинг бекор қилинишини мамнуният билан қабул этди. Шундай қилиб, Ажамага қайтишга муваффақ бўлдим. Бу ҳаётини тажриба натижасида мен нафақат аёлларнинг аҳволини ўрганишга, балки уларни ўзгартиришга қарор қилдим. Шунинг учун қонунни ўрганишни, аёллар ҳуқуқларини ҳимоя қилишни ва бу борада курашишни танладим. Мен ижтимоий зинапоянинг тепасини кўра олдим, бироқ у ерда ҳеч қандай қувонч ва бахтни кўрмадим. Аста-секин зинапоядан пастга тушиб, ўзимга керакли бахтиёрликни ҳис этдим.

Шу пайт Ҳажжи Ҳаруна табассум билан кириб келди.

– Кун бўйи ғийбатлашдингларми? – деди у.

– Биз айрим масалаларни муҳокама қилдик. – Фотима тузатиш киритди.

– Ҳа, нимани муҳокама қиляпсизлар?

– Аёллар масаласи, – деб жавоб берди Омина, – яъни уларнинг қийин шароитлари, имкониятдан қандай фойдаланиши кабилар. Ҳар иш, яхшилигу ёмонлик ҳам Худонинг иродаси билан амалга ошади, шундай эмасми?

– Энди борай, – деди Фотима ва ўрnidан турди.

Тўсатдан Ҳажжи Ҳаруна укаси Ламидо Дан Басарро ҳақида гап очиб қолди. У бир газетадаги мақоласида ҳукмрон партияни танқид қилганидан кейин ҳибсга олинганди.

Фотима деди:

– Ламидо фуқаро сифатида ўз ҳуқуқидан фойдаланди. У ҳеч қандай қонунбузарлик қилмади. Шунчаки, нима содир бўлишини тасвирлаб берди: охирги сайловлар марказлашгани, давлатда коррупция мавжуд-

лиги, фаворитизм¹ ҳамда карма² борлигини айтди. Ҳамма буни билади ҳам! Сиёсатшуноснинг вазифаси – тасвирлаш ва таҳлил қилиш эмасми?

– Нима учун ақли расо кимса ҳукмрон партиёга қарши чиқади? Нега ака укасининг ёки ука акасининг партиясини танқид қилади?

– Мен мақолани ўқиб чиқдим, ҳеч қандай танқид йўқ эди. Демак, сиз сизни ва ҳукмрон партиёни танқид қилган ҳар қандай кишини қамаш керак, деб ўйлайсизми?

– Ҳа, агар қизим мени танқид қилса, уни ҳам қамоққа ташлайман. Ишонаманки, укам қийналмоқда.

– Аммо унинг бу ҳолатда ҳибсга олиниши қонунга зид.

– Мен қонундан устунман! – деди Ҳажжи Харуна кулиб.

– Дан Хаббо ҳақида нима дейиш мумкин? – Омина Фотимадан Ҳажжи Харунанинг устозлари билан ҳибсда бўлган яқин қариндоши ҳақида сўради.

– Ҳа, уми? У айримларга қарши ҳаракат олиб борди ва ютқазди. Бу норозилиги учун жазоланиши керак эди. Ахир қонун ва тартиб бўлиши шарт-да. Бу Нигерияда қўлланиладиган сиёсат. – Фотима қичқириб юборди. – Менимча, чиндан ҳам кетиш вақти бўлди, – деб хонани тарк этди.

III ФАСЛ

Оминанинг кунлари бир хил ўтарди. Бу жамиятдаги аксарият аёлларнинг ҳаёти шундай эди: асосий вазифа – уйда қолиш, эр ва оилани парваришлаш. Эр киши –

¹ Фаворитизм – одам ажратиш, ён босиш, ортиқ кўриш.

² Карма – буддизмга кўра, инсоннинг ўз ҳаёти давомида бажарган ижобий ва салбий ҳаракатларининг йиғиндиси ҳамда шунга яраша тақдир берилиб, қайта тирилишда инсон ё қуш, ё ҳайвон бўлиб туғилиши.

уйнинг эгаси. Аёлни бошқариш, нимани қачон қилиш унга боғлиқ. Ҳажжининг режасига кўра, Омина биринчи фарзандини дунёга келтирганидан кейингина ишга кириши мумкин эди.

Ўша зерикарли кунларнинг бирида Омина ўз хонасида эди. Бир пайт Фотима келиб қолди. У ўзига қарамаган ва нимадандир безовта эди.

– Тинчликми?! Нима бўлди? – Омина одатий саломлашгандан сўнг сўради.

– Кўп нарса! Бизнинг ҳаракатларимиз тақиқланди. Данбаки, Ремо, Габриэл, Лего, Роҳила ва Мухтор университетдан ҳайдалди.

– Нима қилмоқчисиз энди?

– Чиндан ҳам биз ҳеч нарса қила олмаймиз.

– Қўрқяпсизми?

– Йўқ! Нега?! – Фотима жасорат билан жавоб берди.

– Сиз қувилганлардан бўлмаганингиз учун Аллоҳга шуқр қилишингиз керак.

Фотима бироз жим бўлиб қолди ва деди:

– Ҳар қандай бизнесда муваффақиятга эришиш учун ўзингизда интилиш бўлиши керак. Биз давом этишимиз зарур! – Фотима тез Оминанинг олдига келиб деди: – Эшитинг, менда бир фикр бор. Бизнинг ҳаракатимиздаги айрим аёллар шанба куни сизнинг хонангизга, шу ерга бир неча соатга йиғилишади. Ҳуқуқшунослардан бир неча, тахминан, олти ёки саккиз киши бўламиз. Яхшими?

– Йўқ! – деди Омина.

– Нима?! – Орага бироз жимлик тушди. – Улар бизни яширин ҳаракат қилишга ундашди. Илтимос, бизга ёрдам беринг! – деди Фотима.

– Мен бу ишнинг охиридан чўчияпман, – деди Омина кўрқув билан.

Умидсизлик Фотиманинг юзидан билиниб турса-да, лекин таслим бўлмади. У Оминага қараб, гапирди:

– Биз бу ерда бир-икки соатгина бўламиз. Ҳеч кимни ҳеч нарсага мажбурламаймиз. Йигитлар бошқа жойда бўлишади. Хавфсизлик хизматидагилар бизни бу ерда кўришмайди, хавотир олманг. Биз шошилишимиз керак! – деди Фотима.

– Йўқ! Йўқ! – Омина қаттиқ туриб олди. – Мен кўрқаман, – такрорлади у.

– Яхши, – Фотима хотиржам овоз билан жавоб қайтарди ва узун сочларини йиғиб деди: – У ҳолда биз келганимизда сиз қабул қилманг ёки полицияни чақиринг. – Фотима сумкасини олиб, эшик томон йўл олди. – Хуллас, биз шанба куни эрталаб ўнда келаемиз.

Ўша вақтгача Омина ўзини ёмон ҳис қилди. Нима учун инкор қилса ҳам, келаемиз, деганини тушунолмаётганди. Нега Фотима унинг хонасидан яширин йиғилишлар ўтказиладиган жой сифатида фойдаланиши керак? Унинг эри бундай ташкилотлар билан алоқаси борлигини билиб қолса, нима бўлишини тасаввур ҳам қилаолмади.

Шанба куни Омина одатдагидан олдинроқ уйғонди. Кузги совуқ шамол унинг эшиги ва деразасидаги ёриқлардан кириб турарди. У қалин тўшак остида узоқ вақт ўйланиб ётди. Кейин ўрнидан туриб, душ қабул қилди. Хонасини тартибга келтирганидан сўнг эрининг Абужа шаҳрига етиб борганини эшитиб, хурсанд бўлди. Ойнани очиб, майин-майин қуёш нурларидан роҳатланди.

Соат ўнлар бўлиб қолди. Омина безовталана бошлади. Шу пайт деразадан қаради, олти-етти қиз машинадан тушиб, уйи томон келаётганини кўрди. Асабий ҳолда пастга югурди, зудлик билан Фотима ва шериклари учун жой ҳозирлади. Қизлардан бири шунчаки, зиёфатга ҳамроҳлик қилиш мақсадида келганди. Ҳоким ўринбосари Биликсу эса ўзининг ўрта

мактабдаги ва университетдаги ҳамкасбини бирга олиб келибди. Шунингдек, Мужабада ва бошқа аёллар ҳам бор эди. Улар одатий ташрифга келгандек оддий кийимлар кийишганди.

Омина меҳмонларни табассум билан кутиб олишга мажбур бўлди. Уларга чой ва печенье тортар экан, Фоти-ма суҳбатни бошлади:

– Бу ерда учрашишимизга рухсат бергани учун Оминага миннатдорлик билдираман. Ушбу йиғилишнинг мақсади Нигерия шимолидаги аёлларнинг аҳволини муҳокама қилишдир. Маълумки, у ерда яшайдиган маҳаллий аёллар туғилганларидан бери фақат уй бекаси ва шунга ўхшаш вазифалар билан чекланишади, ака-укалари ва эрлари уларнинг ишлашига қарши.

Университетда битта хонада яшашганда ҳам Фотиманинг кўп маротаба шу каби мулоҳазаларини эшитган Омина учун мазкур фикр янгилик эмасди. Лекин бу сафар баҳсу мунозарага сабаб бўладиган янги фикрлар ва қарашлар пайдо бўлди. Биликсу сўзга аралашди:

– Нигериядаги аксарият аёлларга нисбатан адолатсизлик ва камситиш даражаси жуда юқори. Хотин-қизларнинг шафқатсиз хўрланиши, раҳбарларнинг бунга бефарқлигини гапирмаса ҳам бўлади, улар учун ҳаётнинг ўзи маъносиз бўлиб қолган.

– Келинлар, қўнглимизни чўктирмайлик. Эркаклар ҳам азоб чекишади, аммо аёллар эркакларга қараганда кўпроқ зулм кўрадилар, – деди Фотима.

Биликсу:

– Оддий нигериялик аёл даҳшатли шароитда яшайди, у ўзи ва болалари омон қолиши учун курашишга мажбур. Бу ҳолатда ўзга аёллар уларнинг қийналаётганларига жим қараб тура олмайдилар. Буларнинг бари раҳбарлар, катта лавозимда ўтирганларнинг нотўғри қарорлари ва қарашлари туфайлидир. Ҳозирда асосий эҳтиёж ота-оналарга бориб тақалмоқда.

Учрашув давом этар экан, Оминанинг кўркуви янада ортди. Мунозара кутилган тарзда ўтди.

– Юқори лавозимдаги амалдорларимизнинг алдамчи хатти-ҳаракатларини ажратиб олиш қийин эмас, – деди Фотима.

– Қаерга борсак, адоват, оммавий коррупция, сиёсий алдамчилик ва уларнинг бундай зарарли ҳаракатларига тоқат қилишни давом эттирмоқдамиз. Сўнгги умумий сайловлар ҳийла-найрангдан бошқа нарса эмас эди. Ўтган йили Гагаф бор эди, аммо нима ўзгарди? – деди Глория.

Улар жуда ташвишда эди.

– Бу йил ҳам кўплаб камбағал одамлар нобуд бўлиши мумкин. Хусусан, болалар. Шу билан бирга, бойлар қимматбаҳо машиналарни сотиб олиш, ҳашаматли уйлар қуриш, шубҳали вазифалар билан чет элга саёҳат қилиш ва кўпроқ хотинларга уйланиш каби ишлар билан банд бўлишади. Менимча, буржуа жавобгарликни ўз зиммасига олиши керак. Ривожланган мамлакатларда буржуа иқтисодиётнинг ривожланишида ва сақланиб қолган сиёсий тизимларнинг маърифатланишида муҳим рол ўйнади, бунда одамларга жамият ривожига ҳисса қўшиши учун имконият туғилади. Афсуски, Африкада бунинг акси мавжуд. Янги миллий буржуа топиш қийин. Бу қаллоблар бундай нарсаларга бефарқ, уларнинг ҳаммаси порахўр. Атайин охири қаллобликка, порахўрликка олиб борадиган йўллардан боришади. Чунки шу йўлдагина фақат ўзларига фойда келади. Лекин бу йўлнинг охири даҳшатли бўлишини билишмайди, – деди бошқа аёл.

Омина секин ўзи мақтаган овқатини келтириш учун ошхонага кирди ва таомни идишларга солди. Хавла овқат ташишда унга ёрдам берди. Йиғилиш эса мунозарага айланиб кетган, қизлар бир вақтнинг ўзида бирданига гапиришга ўтиб кетишган эди. Омина улар-

га тушлик тайёрлигини ва сув ҳам олиб келганини айтди. Мажлис одатдагидек шиддатли ва ҳаяжон билан борарди.

Овқатланиб бўлишгач, Омина бўш идишларни олиб ошхонага бориб, ювди. Хавла ҳам унга ёрдам беришга тушиб кетди. Улар суҳбатлашаётганда қадам товушлари эшитилди. Коло ҳайрат билан кириб келди.

– Бу Фотима ва унинг дугоналари, – деди Омина.

– Оҳ, яна у! – деди Коло юзида даҳшат билан. – Мен яқинда Кано шахрига шошилиш боришим керак. Аэропортда менинг товарларимни мусодара қилганликларини билиб қолдим. Кейинроқ бизнес қилиш учун Лондонга, сўнг қишки таътилда Швейцарияга учишни мўлжаллаяпман.

– Бу тўртинчиси, – деди Омина юзида илиқлик билан. Коло жилмайиб қўйди.

– Сиз яқинда ўз бизнесингизни бошлайсиз, биз рақиб бўлишимиз мумкин.

– Меҳмонларга эътибор берманг, фақат иш ҳақида ўйланг, – деди Омина.

Шундай қилиб, Коло шошилиб чиқиб кетди.

Йиғилишда Фотима дугоналарига гўзаллик танловларида аёл моделларнинг нафис юришлари ва кечқурун университетда бўлиб ўтадиган гўзаллик ҳамда мода танлови ҳақида гапириб берди.

– Агар рўйхатдан ўтсангиз, ғалаба қозонасиз, – деди Биликсу истехзо билан.

– Йўқ, сиз мени яхши биласиз-ку.

– Бирор нимани билсангиз, биз билан баҳам кўринг, – деди Ребекка шубҳа билан.

Бироздан сўнг Фотима шундай жавоб берди:

– Бундай нарсаларни гаплашиб, ғийбатлашишни хоҳламайман. – У яна қўшимча қилиб деди: – Бундай қизларга чиройли таналар ва чиройли оёқлар керак.

Ҳаммалари кулиб юборишди, кейин кетишга тайёрланишди. Фотима Абдуллоҳнинг қўлини ушлаб олди.

– Мен бўлажак эримни сизларга таништиришдан фахрланаман! Бу Абдуллоҳ, у ўқитувчи, – деди Фотима ва Абдуллоҳга мурожаат қилди: – Мен сизга турмушга чиқишга тайёрман. Қаранг, булар менинг дугоналарим! Нега уяляпсиз?

Қизлар яна кулиб юборишди ва бирин-кетин чиқиб кетишди.

– Фотима нима учун мени эрим деб айтди? – Абдуллоҳ Оминадан сўради.

– Чунки у сизни яхши кўради.

– У мендан катта, қолаверса, қари кўринади. Мен уни яхши кўрмайман, – деди Абдуллоҳ.

– У ёши катта бўлса ҳам, худди ёш болалардек қувноқ, табиати бироз мураккаб аёл, аммо қалби тоза, – деди Омина табассум билан.

Омина Фотима кетаётиб тўшакда баъзи китоблар ва рисоалар қолдирганини пайқади. У Абу Бакр Тағованинг “Шайх Умар” романининг нусхаси билан қандайдир қоғозни кўрди. “Қуллик бошқа одамлар учун энг ёмон шафқатсизликдир. Ҳар бир авлод нисбий мавхумликдан келиб чиқиб, ўз вазифасини кашф қилиши, кейин эса уни амалга ошириши ёки бундан воз кечиши мумкин. Биз ўз вазифамизни бажаришдан олдин ақлимиз ҳам бунга тайёр ё йўқлигини ўйлашимиз керак. Абу Бакр Тағова ушбу романни муаммони ёритиб бериш учун ёзган. Бу китоб бизнинг ҳаракатимиз нима учунлиги ва бизни тушунишингизда ёрдам бериши мумкин”, деб ёзилганди унда.

IV ФАСЛ

Омина эрта уйғонди. Об-ҳаво ўзгарган, хонадаги димлик гўё бўғаётгандек эди. У деразани очди, ташқарида салқин тонг шаббодаси эсаётганди.

Омина яна ухлаш учун ётди ва танасининг фақат ярмини ўраб олди. Шу пайт хонасида бўлиб ўтадиган учрашув ҳақида ўйлади. Йиғилиш аввалгисидан фарқли бўлиб, у унда иштирок этиши керак эди. Лекин улар нимани муҳокама қилишади, билмасди.

Учрашув соат 13:00 да бошланиши керак эди, ammo уюшма аъзолари 14:30 га қадар ҳам келишмади. Мазкур уюшма президенти Қонунчилик кенгашидаги нотикнинг учинчи хотини Асабе бўлиб, доим биринчилардан эди. У Омина билан тенгдош. Бўйни ва бармоқларини тўлдириб тилла тақинчоқлар тақиб олган Асабе кеч бўлса-да келиб, такаббурлик билан хонага кираркан, жойни кўздан кечирди.

Учрашув бошланиши билан Асабе мунозарага киришди. Қонун чиқарувчи аёлнинг вазифалари ва роли ҳақида тушунтирди. Омина бу мавзунини зерикарли деб билди, лекин жимгина ўтирди.

Овқатланиш учун дам олаётганларида Асабе Оминани пастки қаватга суҳбатлашиш учун таклиф қилди. Омина хоҳламаса-да, рози бўлди.

– Қонун чиқарувчининг рафиқаси бўлганимдан жуда ғурурланаман, – деди Асабе ҳар тарафга аланглар экан. Омина унинг сояли жой қидираётганини тушунди. – Об-ҳаво жуда иссиқ. Теримни оқартирганим учун қуёшга бардош беролмайман.

Омина изоҳ бермади. Асабе эса хўрсинган ҳолда давом этди:

– Мен сизнинг бу ерда қулай яшай олмаслигингизни кўряпман. Сизга махфийроқ жой керак. Агар сизнинг ўрнингизда бўлганимда мен эримдан ҳимояланган ҳукумат ҳудудларидан квартира ёки уй топишини сўраган бўлардим. Ахир у бой, эҳтиёжларингизни қоплай олади. Мен шундай ҳудудда яшайман, у ер қўриқланади. Ишонинг, бу жуда зўр! Танҳо, сокин ва шинам жой. Кечқурун гольф майдонига бормасам, одатда яқин атрофдаги ўрмон томон юриб сайр қиламан. – У га-

пиришдан тўхтаб, билагузукларини тўғрилади, сўнг жна давом этди: – Биз халқаро туман клубида аёллар жамоасини шакллантиришга ҳаракат қилмоқдамиз. Штат бош судьясининг хотини, у ҳам судья бўлиб, президентлик учун курашади. Мен котиб лавозимига рақобатлашмоқчиман. Коло эса вице-президент лавозимини танлади. Аммо полиция комиссарининг рафиқаси мен истаётган лавозим учун курашмоқда. Бу жамоамиз шахарнинг бой аёллари ёки нуфузли эркекларнинг хотинлари учун махсус клуб бўлади. Аълолик чекланган ва жуда кам сонли қонун чиқарувчи аёллар таклиф этилади. Сиз-чи? Бирон лавозимни истамайсизми? Агар хоҳласангиз, мен улар билан гаплашиб тоғиб беришга мумкин.

– Йўқ, раҳмат! – деди Омина тобассем бўлди.

– Майли, – деди Асабе. – Лекин, даббута, аъло бўлишингиз керак! Билимли ва жисур ифтихорликнинг учун сизни ички доирага таклиф қилмоқдамиз.

– Нега бизга бундай ташкилот керак? – сўради Омина.

– Қаранг, ушбу ташкилот бизим бой аёллар сифатида жамоат манфаатларини ҳимоя қилиш учун битта соябон остида бирлаштиради. Бундан ёрданда биз ўз улушимизни оламиз ва шу билан бизга камбағалларга ҳам ёрдан берамиз, – деб тўзунтиради Асабе.

– Мен тушундим, таклифингизни қабул қиламан, – деди Омина.

Учрашув туганиб бодан Омина ахирисига ёлғиз қолди. У учрашувдан талабалар йиғилишига билан тавқиллади. Талабалар йиғилишига каттаччиларо жамият маддида турган ёлғиз аёлларни мақомларини нуқсонга қилиб, башора келган аълоларни бекдан дестона мувофиқларини ўриётган эдилар. Катта чакруқчаларнинг катталарини эса кўпроқ ўзларининг манфаатларига каттабер қара-

нинг биринчи йилларимиз эсимда, у ҳатто менинг эркак қариндошларим билан гаплашишимни ёмон кўрарди.

Ҳажоки Харуна хонага кирганида икки аёл ҳам ҳурмат бажо келтириб, тиз чўкди. Унинг кўзлари ғазабдан қизариб кетганди. Хона ўртасида турган Оминани яна ахлоқсизликда айблашганди. Аёл эрига қаради ва кўз ёшлари билан буларнинг барини инкор этди. Омина гувоҳларни чақиришни таклиф қилди. У Харунани айбсизлигига ишонтиришга ҳаракат қиларди, аммо эри ғазабда ўжарлигича қолди. У Талъатни таклиф қилмоқчи бўлганида биринчи хотини бундай қилманг, дегандек қараб турарди. Харуна унга хонани тарк этишни буюрди. Сўнг Оминага қараб бақирди:

– Кейинги сафар кимнидир сиз билан бирга кўрсам ёки эшитсам, ўлдираман! Тушундингизми?!

Омина зўрға бош ирғай олди ва йиғлаб юборди. Эри яна дағдаға қилди:

– Агар сиз бошқа одамни ёқтирганингизни билганимда сизга қўлимни ҳам теккизмаган бўлардим, аммо ҳалиям кеч эмас, – деди-ю, зарда билан чиқиб кетди.

Харуна кетгач, Омина диванга ётиб, бошини қўллари билан чангаллаб йиғлаб юборди. Ундаги ғурур ғойиб бўлгандек эди. Ҳаммасини қайта эсларкан, у севги ва тушунишдан маҳрум, ёлғиз, ўзидан ғазабланган бир ҳолатда эди.

Эртаси куни Омина кўзлари хиралашган, боши қаттиқ оғриган ҳолда уйғонди. Унга суҳбатлашадиган, ишонадиган, маслаҳат ва таскин берадиган оқил бир одам керак эди. Омина кимдир унга бу Аллоҳнинг иродаси эканини, Ўзидангина тасалли топишини, ортиқ ташвишланмаслигини айтишини хоҳларди.

– Агар онам тирик бўлганида менинг энг яхши маслаҳатчим бўларди, – деб Омина тинмай йиғлаб

қайғулар, – унинг оғриқларимга даво бўлган пайтларини соғиндим, – дер эди.

У ўрнидан турди, деразага яқинлашиб, ташқарига қаради, ҳеч нарсани кўрмади. Унинг азоблари, қаерга бормасин, сояси каби орқасидан эргашарди. Кейин Фотима ҳақида ўйлади.

Омина кўз ёшларини артди, кийимларини кийди ва Хавладан уни университетга олиб боришини сўради. У машинадан тушиб, талабалар уйига қараб йўл олганида қуёш очиқ осмонга кўтарилиб бўлганди.

Фотиманинг эшигига осилган бир ёзувни кўрди: “Ўн дақиқадан сўнг қайтиб келаман. Илтимос, кутинг!”

Дугонаси келгунига қадар Омина балконда бир соатча кутди. У ўзини ёмон ҳис қиларди. Бироздан сўнг Фотима пайдо бўлди. Унинг юзига қараб, кўзлари қизариб, чарчаганини кўрди.

– Мен сизни бир йилдан бери кўрмадим, шекилли, – деди Фотима ажабланиб. – Қандайсиз?

– Даҳшатли, – деди Омина.

– Нима бўлди? – Фотима хавотирланиб сўради.

– Ўтиринг, ҳаммасини тушунтираман, – деб Омина Фотиманинг олдига ўтирди. У кўзлари ёшга тўлган, қўллари титраган, боши эгилган ҳолда юз берган ҳамма воқеани айтиб берди. Кейин қўшимча қилиб деди: – Аллоҳ қудратли, У билади ва У менинг гувоҳимдир. Мен фақат ҳозир нима қилишим кераклигини билмаяпман.

Фотима бир муддат жим қолди, сўнг деди:

– Азизам, мен сизга ҳамдардман, лекин сиз ўзингизни ҳимоя қилишингиз керак. Мен дарҳол отангизни хабардор қилишни таклиф этаман. У сизга нима бўлаётганини билиши керак. Отангиз Харуна билан юзма-юз туриб гаплаша оладиган ва уни ҳушига келтирадиган ягона одам.

Омина бироз енгил тортиб уйига кетди, лекин у ҳалиям хафа эди. Фотима унга муаммоларини ҳал қилишда маслаҳат берди. Омина дугонаси билан кўришиб туриши кераклигини англади.

У ниҳоятда чарчаган ва беҳол, овқат ейишга ҳам иштаҳаси йўқ эди.

– Аллоҳим! – Аёл ўз хонасида ёлғиз йиғларди. – Эй Роббим, Аллоҳим, менга ёрдам бер! Аллоҳим, мени ҳимоя қил!

Омина қуёш чиққунига қадар безовталиқ ва қўрқинч билан ётди.

V ФАСЛ

Бир неча ойлардан сўнг Омина Фотима ва Батор ўртасидаги мунозарани тинглаш учун университетга борди. У дугонаси билан суҳбатлашишга умид қилиб, эрта кетди ва олдинги қаторга ўтирди. Баторнинг ўғли Лукас табассум билан унга қараб:

– Сизни яна кўрганимдан хурсандман, – деди ва ёнига ўтирди. – Мен сиз ҳақингизда ҳеч нарса эшитмадим, ҳаммаси яхшими?

– Ҳа, яхши, – деб тасдиқлади Омина.

– Мен сиз билан кўришмоқчи бўлиб юрган эдим, отамнинг иш бўйича сизга таклифи бор.

– Ростданми? Қандай иш? – сўради Омина.

– У қон компаниясини ташкил қилиш учун давлат ҳукуматининг розилигини олишга ҳаракат қилмоқда ва сизнинг директор лавозимини эгаллашингизни хоҳлайди. Биз бу дунёга мусулмон аёллар ҳам раҳбар бўлиши мумкинлигини кўрсатмоқчимиз. Ушбу давлат минерал ресурсларга бой ва биз сизнинг бу ресурсларни бошқариш бўйича билимингиз борлигига аминмиз, – деди у ишонч билан.

– Мен чиндан ҳам ҳайратдаман, бу мен учун кутилмаган сюрприз бўлди. Аммо мазкур иш бўйича менда малака йўқ, – деди Омина.

– Ҳечқиси йўқ. Сизга ёрдам бериш учун мен доимо ёнингизда бўламан. Курсга ёзилишингизни маслаҳат бераман. Семестр охирида компания ташкил этилади.

Лукас ўрнидан туриб, отаси билан учрашишга кетди. Бир вақтнинг ўзида Фотима конференцияга ва меҳмонлар билан кўришишга улгуриши керак эди.

– Ишончим комилки, сиз муҳокамадан завқланасиз. Батор нима деганига эътибор беринг. Ҳакамлардан бири бўлишни хоҳлайсизми? – сўради Оминадан.

– Йўқ! – деб кулди Омина. – Харуна келиб қолади, мен эса тезроқ кетишим керак.

Сиёсатшунослик бўйича профессор Тож Раҳмон ўрнидан туриб, меҳмонлардан сукут сақлашларини сўради. Зал жим-жит бўлиб қолди.

– Жон Кинг Фишерни таништириш менга катта мамнуният бағишлайди. Биз ҳаммамиз уни кузатувчи сифатида биламиз. У келганидан бери Батор мамлакатни ривожлантириш учун тинимсиз меҳнат қилмоқда. Унинг ҳиссаси жуда катта, аммо ҳамма ҳам унинг ҳаракатларига, ишларига рози бўлмади. Бугун Фотима эътироз билан чиқмоқда. Тўққиз кишидан иборат ҳакамлар ҳайъати ким ғолиб бўлишини ҳал қилади. Аввал Баторни тинглаймиз, – деди Тож Раҳмон.

Батор гапириш учун ўрнидан турди ва микрофон ёнига бориб, тўхтади. У Фотимага қараб деди:

– Мен ўттиз йил шу ерда яшадим, ҳаётимнинг кўп қисми шу мамлакатда ўтди, шу юртнинг ривожланиши йўлида тер тўкдим, деб ўйлайман. Баъзи одамлар, айниқса, ёшлар менинг ҳаракатларимга, фикрларимга лоқайдлик қилишади, мен бундан жуда хафа бўламан. Фотиманинг менга қарши айбловларини эшитиш учун бу имкониятдан мамнунман. Мен ундан сўрамоқчиман: нега мени ёмон кўрасиз? Ёки мен Ғарб вакили бўлганим учунми? Нега Ғарбдан нафратланасиз? Бизнинг рангимиз туфайлими? Ё технологияларимиз сабаблими? Ё бўлмаса, эркинлигимиз учунми? Ё худдинимиз боисми? Нега мен қилаётган барча ишларда нуқсон кўряпсиз?

Батор ўрнига келиб ўтирди ва Фотиманинг жавобини кутди. Фотима жавоб беришга тайёр эди:

– Батор, бу шахсий адоват эмас. Мен сизни шахс сифатида ёмон кўрмайман. Мен Ғарбда яшадим ва сизнинг эркинликларингизни ҳурмат қиламан, шунингдек, фан ва технологияларни қадрлайман. Менда сизнинг динингизга қарши бирон адоват йўқ. Терингизнинг рангига ҳам қарши эмасман. Мен нафратландиган нарса бу – капиталистик тизим ва дунёда фақат бой одамларнинг устунлик қилишидир. Айниқса, Ғарбнинг бизнинг ҳукмдорлар билан тил бириктириб, бизда жуда қадрли бўлган эркинлигимиздан маҳрум қилишидан нафратланаман. Мен раҳбарларимизни, институтларимизни йўқ қилишга даъват этадиган ҳаракатлардан нафратланаман. Коррупция ва зўравонликни тарғиб этиш, эксплуатация тизимини ривожлантириш, кадриятларимизни йўқ қилиш, қисқаси, ўлим, вайронагарчилик ва аёлларга зўравонлик... мен фақат шу нарсалардан нафратланаман!

Доктор Тож Раҳмон Фотимага ўтириш кераклигини айтди ва Батор яна ўрnidан турди:

– Фотима, менга қулоқ солинг! Биринчидан, капиталистик тизимга алтернатив (муқобили, яъни варианты) йўқ. – Батор секин, аммо баланд овозда яна такрорлади: – Ҳеч нарса капитализмга алтернатив бўла олмайди! Ҳозир мафкуравий хаёлларга бориш вақти эмас.

– Агар сиз ҳалол ривожланишни истасангиз, фақат битта йўл бор – капиталистик! – деди Фотима Баторга қарши.

– Ҳар қандай Африка давлатининг ривожланиши учун у Халқаро валюта жамғармаси ва Жаҳон банкнинг шартларига қатъий риоя қилиши керак. Бу узоқ муддатли гуллаб-яшнашнинг ягона йўли.

– Бу иккиюзламачилик! Нега бу сиёсат Ғарб мамлакатларида қўлланилмайди? Бу тизим сизлар учун қийинми? – деди Фотима.

Батор ўрnidан турди ва деди:

– Бу ерда иккиюзламачилик йўқ. Турли хил касалликлар учун турли хил дорилар мавжуд. Ҳар қандай

тизимда ғолиб ва ютқазувчилар бўлади. Ҳеч қачон бир томонлама фикр юритмаслик керак. Бу Африкадаги кўплаб одамларни, шу жумладан, отангизни ва собиқ эрингизни бой қилди. Мен кўпгина Африка давлатларини мақсадли ривожланиш сари йўналтирдим ва бунга жалб қилмоқдаман. Барча Африка мамлакатлари каби Нигерия билан боғлиқ муаммо пул эмас, бу ер пул сарфлашга арзийди ва муаммо ресурсларингизда ҳам эмас, балки, уларни қандай бошқаришни билмаслигингизда. Деярли барча таҳлилларингизда сиз Африкадаги бахтсиз вазият учун мустамлакачиликни ёки империализмни айблайсиз. Ушбу нарсаларни бугунги кунда юз бераётган воқеаларда айблай олмайсиз. Африканинг аксарият мамлакатлари йиллар давомида мустақилликка эришдилар, аммо улар ҳалиям давом этаётган шикоятлар учун узоқ ўтмишни айблашади.

– Хатоларингиз учун қачон жавоб беришни ўйлаяпсиз? Мустамлакачилик ва империализм тарихимизнинг бир қисмидир. Биз ҳозирги вазиятни тушунишимиз учун таҳлилимизда изоҳларга муҳтожмиз, – деди Фотима.

– Бизга аниқлик керак, сиз мени ресурсларни ўғирлашда айблаяпсиз, – деди Батор.

– Албатта, Африка дунёдаги барча табиий ресурсларга эга. Шунингдек, бу ресурсларнинг аксарияти Нигерияда.

У ёнидаги папкани очди ва олтига кичик серфияни олди. Секин-аста уларни столга қўйди. Фотима бош ирғади. Сўнг Батор йиғилганларга мурожаат қилиб деди:

– Булар мана шу штатда топилган минераллар намуналаридир. Университетда уни ўрганадиган ёки таҳлил қила оладиган биронта ҳам олим йўқ. Мен бошқа олимларга тадқиқот учун пул тўладим.

– Қизиқ, ҳеч бўлмаганда булардан учтасининг номи айтила оласизми? – деди Фотима ва жилмайиб қўйди.

– Бу менинг худудим эмас ва тан олишим керакки, сизнинг бу саволингизнинг жавобини билмайман, – деди Батор.

– Мана, кўрдингизми?! Гап шундаки, сиз мени билмаган нарсаларни сўрашда айблай олмайсиз. Бу олтин, бу мис, бу боксит, бу темир рудаси, бу алюминий ва бу сариқ кек, охиргиси, биласизми, бу нима? Уран! – деди Фотима ва сўзида давом этди: – Мен биламан, бу уран штатнинг ярмига етади!

– Нимани ва қаерда жойлашганини билиш, нима борлигини ва ундан қандай фойдаланишни билиш – бу мутлақо бошқа нарса. Сиз мени ўқишга тўсқинлик қилаётганликда айблайсиз, бу адолатсизлик. Сиз янги мактаб ўқув дастурини ишлаб чиқишда ёрдам беришимни сўрадингиз, аммо раҳбарларингиз буни рад этишмоқда. Агар ҳурматли раҳбарларингиз бу янги мактабларга китоблар, илмий қурилмалар, компьютерларни олиб киришимга рухсат берсалар, мен буни амалга ошираман. Бунинг ўрнига, таълим бўйича давлат комиссари менга хоҳлаган машинани сотиб олиш, Лондонда уй харид қилиб, Абужада сарой қуриш учун пул таклиф қилди. Ғалати, аммо ҳақиқат, сизнинг раҳбарларингиз ҳатто ўз фарзандларининг ҳам илми бўлишини хоҳлашмайди! Энди соғлик масаласига мурожаат қилайлик. Бир неча бор у мени илмий геноцидда айблади. Фурсатдан фойдаланиб, ҳақиқатни халққа сўзлашга ижозат беринг: уч йил олдин ғарбий фармацевтика компаниялари иккита дорини тасдиқлаш учун синовдан ўтказдилар. Штат губернатори, албатта, ушбу тажрибаларни ўтказишга розилик бергани учун пул олди. Афсуски, бу дори жиддий хатоликлар содир бўлишига сабабчи бўлди, кўплаб одамларнинг, айниқса, аёллар ва болаларнинг ўлимига олиб келди. Мен бу воқеадан жуда афсусдаман, лекин жавобгарликни ўз зиммамга ололмайман. Тажрибалар ҳокимнинг билими ва розилиги билан ўтказилди. У Ғарбда ўқитилган ва хатар нима, фойда нима эканини биларди.

- Хўш, нега қурбонларнинг оилаларига компенсация тўламадинглар?

- Мен жавобгар компанияни тўлашга мажбур қилишнинг якуний босқичидаман. Тез орада ҳар бир жабрланувчига компенсация тўланади.

- Нега Европада европаликлар билан ушбу тажрибаларни ўтказмадингиз? - сўради Фотима.

- Бу тропик касалликлар учун дорилар эди, - деди Батор Фотимага қараб.

- Сиз яна репрессив тузумларни қўллаб-қувватламоқчисиз. Бу тўғри йўл эмас! Барқарорликни қўллаб-қувватловчи тизимлар бўлиши керак. Африка ҳарбий тизимлар, сармоялар ҳамда ривожланиш учун соғлом муҳит билан таъминланганида тинчлик ва барқарорлик бўлар эди, Африка ривожланган бўларди, - деди Фотима.

- Мана, очлик, қурғоқчилик бор, аммо ҳоким мендан 60 ёшда нимани сотиб олишимни сўради. Янги самолёт, дедим. У уч йил олдин сотиб олган самолёти мукамал ҳолатда бўлса-да, ундан деярли фойдаланмайман, деб айтди. Аммо мен унга нима қилишни ўргатмадим. Фақат унинг илтимосларини бажардим. У шунингдек, мен учун янгисини, икки йил ичида учинчисини олиб беришни истади! Ҳар бир шаҳзода ва давлат раҳбарлари яқинда чиққан янги автомобиллар, янги саройларга эга бўлишни хоҳлашади, эга бўладилар ҳам. Бу бизнинг эмас, сизнинг раҳбарларингизнинг қилган ишлари. Бу инкор этиб бўлмайдиган далиллардир ва ҳеч қандай идеализм уларни ўзгартира олмайди. Фотима, мен сизнинг жасоратингизни, ижодингиз ва ақл-идрокингизни ҳурмат қиламан. Минг афсуски, мен бу лагерга қўшилишга қарор қилдим. Сизнинг мафкуравий хаёлингиздан ҳеч нарса келиб чиқмайди. Бизга қўшилиш ва сиз ўзингизнинг бизнесингиз меваларидан баҳраманд бўлинг. Менинг орзуим - Фотима ҳақиқий ҳаётда ўз истеъдодларидан фойдаланаётганини кўриш. Тўп сиз-

нинг кўлингизда. Бизга шиорларни кўтаришдан бошқа нима қилишингиз мумкинлигини кўрсатинг! – деди Батор ишонч билан.

Фотима нафрат билан кулди ва шундай деди:

– Мен кучли эканингизни тан оламан, аммо бу Камп Куантумга кўшилишимни англамайди. Менинг вазифам бор ва мен битта нарсани бузмайман – бу менинг тамойилларим. Мен капитализм шароитида овқат ейишдан кўра сув ичишни ва ўз қадр-қимматимни сақлашни афзал кўраман.

Омина соатига қаради ва уйга бориб, эри учун овқат пишириш вақти бўлганини билди.

VI ФАСЛ

Аҳамиятсиз кунлар ва ҳафталар ўтди. Омина бекорчи аёллар дунёсида ўз ҳаётини давом эттириб, ҳар доим келмаслиги мумкин бўлган “нарсани” кутарди. У кўп нарсалар чеклангани боис ўзини ақлий ҳамда жисмоний томондан чириган ва ўлгандек ҳис қиларди. Омина яшашдан мақсади нелигини, келажаги қандай кечишини билмасди. Бироқ у бошқа хотин-қизлар ҳаракатига кўшилиб олгани сабабли Қонун чиқарувчи аёллар уюшмасининг йиғилишларига келмасликка қарор қилди. Шунингдек, “Аёллар доираси” халқаро павильонига аъзо бўлиш таклифини рад этди, чунки у ерда адашган ва мақтанчоқ гуруҳни кўрди. Батор таклифини айтган пайтда Омина бизнесга кириш режасида қолди. Шу билан бирга, у ҳали талабаларга нисбатан ўз фикрини жамлай олмаган эди. Гарчи улар бирга бўлганида қулай бўлса-да, уларнинг муҳокамалари ҳақида қайғурмади.

Омина эрини камдан-кам кўрарди ва улар бир-бирларига зўрға гапирар эдилар. Айниқса, отасига нима бўлганини кўп ўйларди. У ҳатто ўзининг ташқи кўринишига қизиқишини йўқотди, бирон жойга борар

экан, қимматбаҳо либосларни кийишни ҳам тўхтатди. Энди гўзал қилиб яратгани учун Аллоҳни мадҳ этиб, ойнанинг олдида соатлаб ўтирмайдиган бўлди. Эрининг учинчи хотинидан ташқари – Омина унинг туҳмати учун жавобгар бўлганини ҳисобга олмаганда – ҳамма билан яхши муносабатда эди. Бироқ баъзида у ўзини ёлғиз ҳис қилар ва барчадан шубҳаланарди. Бундай пайтларда ўз хонасига қамалиб олиб йиғларди. Умидсизликка тушиб, Фотима унга берган баъзи китобларга мурожаат қиларди.

Кунларнинг бирида Омина маҳзун ҳолда пастга тушди ва дарахт остида ўйнаётган болаларга қўшилди. Уфқни қалин қора булут қоплади ва кучли шамол турди. Болалар ичкарига югуриб кетишди, Омина аста уларнинг ортидан борди. Хонасига киришдан олдин у уфқдаги булутларни томоша қилди. Сўнг диванига ётиб, шифтга термилди. Шу пайт тўсатдан овозлар ва қадам товушларини эшитди: Фотима ва беш қиз хонага кириб келишди. Дугонаси Оминага бир гуруҳ иштиёқмандларни таништирди.

– Бу янги аъзолар бизнинг ҳаракатимизга қўшилишди. Талабалар шаҳарчасида бир қатор учрашувлар ўтказдик. Аммо соқчилар бизни ушлаб олишига озгина қолди, шунинг учун биз бугун бу ерда учрашишга қарор қилдик. Умид қиламанки, сизни безовта қилмадик, – деди Фотима.

– Хуш келибсизлар! – деди Омина ва уларни ўтиришга таклиф қилди.

Дастлабки суҳбат янада жиддий мавзуларга йўл очди.

– Одамлар ва жамият ҳақидаги мунозарамизни давом эттирайлик, – деди Фотима ва ўзининг маърузаларидан бирини бошлади: – Агар тарихга назар ташласак, ҳамда давлатлар қандай кўтарилиб,

ривожланаётганини кўрсак, файласуфнинг айтганларини қабул қилишимиз керак.

Фотима тушунтирар экан, Омина бу қизлар ҳақида ҳайрон бўлди. Чунки ҳаракат тақиқланган бўлса-да, улар ҳали ҳам яширинча эркаклар ва жамият ҳақида гапириш учун йиғилган эдилар. Омина учун бу муҳим масала эмас эди. У жимгина чиқиб, балконда турди. Бу пайтда булутлар кетиб, қуёш чарақлаб турарди. Фотиманинг овози эса жаранглаб эшитиларди:

- Одамлар янги тажриба ва билимларга эга бўлишлари билан баъзи асосий масалаларни сўроқ қила бошладилар. Улар ижтимоий ўзгаришларни тушунишлари, воқеалар нима учун содир бўлгани ва уларнинг содир бўлишига нима сабаблигини билишлари долзарб бўлиб қолди. Бу ерда диннинг роли жуда аҳамиятли. Дин дунёда ҳамма нарсани Аллоҳ яратган ва барча ишлар белгилаб қўйилган, деб таъкидлайди.

Омина Фотиманинг гапларини диққат билан тинглади. Ребека ва Фотима ўртасида қизғин суҳбат бошланди:

- Аллоҳ баъзи одамларнинг ишсиз бўлса-да, аммо бой бўлишини хоҳлаган. Айримлар эса бутун умрини сарфлаб ишлайди-ю, ўта қашшоқликда яшайди. Кимлардир кучли, кимлардир заиф. Энг асосийси, эркаклар аёлларга қараганда улуғроқ. Дин, шунингдек, фақат Аллоҳнинг буйруқларини қабул қилганлар жаннатга боришини, Уни менсимаган ёки Унга итоат қилмаганлар эса абадий дўзахга тушишини таъкидлайди.

Омина ошхонага йўл олди. У ерда Харунанинг биринчи хотини Талата нимадир пишираётган эди.

- Овқат ҳақида қайғурманг. Меҳмонларингиз билан банд бўласиз, деб ўйлаб, ўзим сизга таом тайёрлаб бермоқчи эдим, - деди Талата.

- Сиз нақадар ажойибсиз! - Омина жилмайиб жавоб қилди.

- Келганлар Фотима ва унинг дугоналарими? - сўради Талата.

- Ҳа, - деди Омина.

- Бу жуда яхши, - деди Талата. Кейин Оминага яқинроқ бориб: - Айтинг-чи, Фотима қачон турмушга чиқади ёки бундай нияти йўқми? - деб сўради.

- Ростини айтсам, билмайман, - деб жавоб берди Омина.

- Нега сиз ундан сўрамайсиз ёки унга аёл киши ёлғиз қолиши ёмон эканини айтмайсиз? - деди Талата самимий ташвиш билан.

- Менимча, ёлғизликни ўзи хоҳлайди, - деди Омина бефарқлик билан.

- Харуна сиз билан қандай муносабатда? - сўради Талата мавзуни ўзгартириб.

- Билмайман, мен уни бир мунча вақтдан бери кўрмадим, - деди Омина.

- У бугун келади, деб эшитдим, - деди Талата ва Оминага қаради. - Отангизга айтганингиз яхши эди. Умид қиламанки, у вазиятни тўғрилашга ёрдам беради. Аллоҳ мадад берсин!

- У энди мени кўргани келмайди, шунинг учун мен уни кутмаяпман. Менимча, Жумай мафтункорроқ, - деди Омина.

- У ҳеч қачон ўзининг ҳақиқий ҳис-туйғуларини яширишга ҳаракат қилмайди. Харуна жуда рашкчи. Ишонаманки, у ўзини менинг ёнимда тасаввур қила олмайди. Мен учун у қанча кўп хотин олса, уйдаги иш ва менга босим шунчалик кам бўлади, - деди Талата бефарқлик билан.

Уларга бир аёл овози халал берди. Биликсу жилмайиб ошхона эшиги ёнида турарди.

- Сизга саломлар бўлсин! Ишларингиз қалай? - деди жилмайиб Омина.

- Жуда яхши, – деди у табассум билан.
- Боринг, меҳмонларингизга қаранг, овқат тез орада тайёр бўлади, – деди Талата.

* * *

Икки аёл юқорига кўтарилишди. Йигитлар:

– Сиз зиёфат қиляпсизми? – деб сўрашди Ребекадан.
Унинг хотиржам юзи одатда фақат ўйин-кулгига қизиқишни намоён этади.

– Аслида, бу бизнинг партиямиз! – деди Ребека.

– Омина, сиз зиёфатга борасизми? – сўради Фотима.

– Ақлдан озяпсизми? – Омина жавоб берди, гарчи у Фотима ҳазиллашаётганини билса ҳам. – Агар эрим билан ажрашсам, менга бошқа эр топа оласизми?

– Йўқ, менинг захира эрим йўқ, – деди Фотима кулиб.

Сухбатга бошқа қизлар ҳам қўшилишди. Хавла эса шу пайт овқатларни олиб келди.

Биликсу икки ошқошиқ еди. Кейин ўзини бироз ёмон ҳис қилди ва табассум билан Оминага тушунтирди:

– Мен ҳозиргина овқатлангандим, шунинг учун ортиқ емасликни маъқул кўраман. Умид қиламанки, сиз хафа бўлмайсиз.

– Хавотир олманг, – деди Омина.

– Тўғри, ўз эрининг уйини ташлаб кетган ҳар қандай аёл оч қолиши мумкин, – фикр билдирди Фотима.

– Ҳа, бу сизга тегишли эмас, – деб унга жавоб берди Биликсу.

Омина уларнинг дўстона муносабатларидан завқланиб, бир-бирларига қилган ҳазилларидан озгина бўлса ҳам хафа бўлмасликларига ҳавас билан қаради.

Овқатдан сўнг Омина идишларни йиғди ва Биликсу мунозарани давом эттирди:

– Африканинг баъзи мамлакатлари мустақилликдан кейин капиталистик ривожланиш бўйича узоқ йиллик тарихга эга.

– Қандай мустақиллик? – дея Фотима аралашди.

– Сиёсий мустақиллик, – дея жавоб берди Биликсу.

– Байроқ ва давлат мадҳиясининг мавжудлиги – бу ҳақиқий мустақиллик эмас, чунки аксарият мамлакатларда иқтисодий мустақиллик йўқ, – деди Фотима кескин. – Биз ривожланишга ҳаракат қилмоқдамиз, аммо бунинг ўрнига орқада қоляпмиз. Африканинг ўртача аҳолиси юзлаб йиллар орқада. Оммавий одамлар – ишчилар ва деҳқонлар қашшоқликда яшайдилар, миллионлаб инсонлар тирикчилик қилмайдилар, болалар очликдан азият чекмоқдалар, соғлиқни сақлаш тизими ҳам жуда ортда юрибди. Ростини айтсам, Африка ҳақида ўйлаганимда йиғлайман.

– Бу мамлакатлар оғир иқтисодий тангликларни бошидан кечирмоқда, уларнинг раҳбарлари эса дунёдаги энг бой одамлар қаторида. Бизнинг сеvimли мамлакатимизга ўғрилар ва жиноятчилар тобора кириб келишмоқда. Коррупциялашган раҳбарлар Либерияни ҳам тартибсизликка дучор қилмоқдалар, Серра–Леоне зўравонликка чорламоқда, – деди Биликсу. – Маълумки, Нигерия табақавий жараёнда қолиб кетган. Табақага ажратишнинг шаклланиши ҳануз давом этмоқда.

Омина идишларни ювиб, подвалга тушди. У етарли даражада зерикканини ҳис қилди. Хонага қайтиб келганида эса қизлар ҳали ҳам Нигериядаги аралаш синфларни муҳокама қилишаётган эди.

– Ишбилармонлар, маҳаллий ҳокимлар, раҳбарлар, истеъфодаги аскарлар, полиция ва денгиз қўриқхоналаридагилар, ҳукумат амалдорлари – буларнинг ҳаммаси Ғарб капитализмининг итларидир, – деди Фотима ва кетидан қўшиб қўйди, – улар орасида менинг собиқ эрим ҳамда отам ҳам бор.

– Бу ҳукмрон синфнинг хавfli ва иблисона табиати туфайли мамлакатда ривожланиш йўқ. Улар миллий бойликларни тўғридан-тўғри ва мустақил равишда талон-тарож этишади ёки ушбу синфнинг бошқа

аъзолари билан ҳамкорлик қилишади. Улар кучли ва репрессив режимларни қўллаб-қувватлаш учун халқаро капиталистик давлатлар билан фаол ҳамкорликда, – деди Биликсу ва жилмайиб қўшиб қўйди, – афсуски, отам ҳам улар орасида.

Ҳамма кулиб юборди.

– Оминанинг эри ҳам ушбу тоифага киради, – деди Фотима. Омина бу пайтда ташқарига чиқиб, эшик олдида атрофга қараб турарди.

Бироздан сўнг Ҳажжи Харуна ичкарига кирди. У негадир ҳеч нима демади, аммо жилмайиб қўйди. Атрофдагилар, шу жумладан, Омина ҳам уни хушмуомалалик билан қарши олиш учун тиз чўкишди.

– Қалайсизлар? – деди Харуна ниҳоят.

– Биз ҳаммамиз яхшимиз, – деди Биликсу.

– Мен ҳозиргина аэропортдан қайтдим, у ерда муфтий билан эдим, ҳажга кетаётгани муносабати билан хайрлашаётгандим.

– Ҳа, яхши, – деди Биликсу.

Омина уларнинг суҳбатини кузатиб туролмади, у асабийлашаётган эди. Аммо Биликсу давом этди:

– Биз бу ерда Исломда оиланинг қадрни ҳақида суҳбатлашаётган эдик.

– Мен жуда хурсандман, – деди Харуна.

Фотима:

– Биз дин ҳаётнинг асосий йўналиши, деган хулосага келдик. Дин инсонлар қалбига хотиржамлик олиб келади ва биз буни виждонсизларга тушунтириб қўймоқчимиз, – деди.

– Ҳа, яшанглар Аллоҳ улуғдир. Агар Фотима шундай қилмоқчи бўлса, демак, унга дунё ҳам қарши чиқа олмайди. Аллоҳ буюк Зот! Сизларга Ўзи мадаккор бўлсин! – деди Харуна. – Сизга керак бўлган ҳамма нарса борми, ахир?

– Ҳа, – деб жавоб беришди.

– Яхши, мабодо бирон муаммо бўлса, илтимос, менга мурожаат қилишдан тортинманг. Майли, сизларни безовта қилмай, – деди Ҳаруна.

– Йўқ, йўқ, йўқ, – деди Фотима.

– Мен кетмоқчи бўлиб турибман, жамиятга қилаётган яхшиликларингиз учун Аллоҳ сизларни мукофотласин! – деди Ҳаруна.

Улар бир овоздан “Омин!” дейишди. Ҳаруна кетмоқчи бўлганида Фотима ундан бироз ўтиришини сўради ва:

– Мен дин бўйича сиздан бир нарса сўрамоқчи эдим, – деди ҳазил билан.

Ҳажжи Ҳаруна хушмуомалалик билан ўтирди.

– Ҳозирги кунда мусулмонлар ўз вазифаларини бажаряптиларми? Сизнингча, бугун мамлакатимизда рўй бераётган воқеалар чинакам мўминнинг ғазабини келтириши мумкинми? – сўради Фотима.

Ҳаруна эҳтиёткорлик билан жавоб берди:

– Бу Аллоҳнинг иродаси.

– Аксинча, бу бизнинг ҳукмдорларимизнинг хоҳиши эмасми? – деди Фотима дадиллик билан унинг кўзларига тикилиб.

– Ҳукмдорларимиз бизнинг қароримизни нотўғри қабул қилишди ва биздан шу қадар узоқлашдиларки, энди бўлса, биз бир-биримизга ёрдам беришдан бош тортяпмиз, бир-биримиздан жуда нафратланяпмиз, – деди Ҳаруна.

– Масалан, сиз бизнинг кўпгина ёш ва билимли биродарларимизни ҳибсга олишни буюрдингиз, майли, улар ўзларининг бемаъни қарашларига эга, дейлик. Нега сиз ва дўстларингиз муборак диннинг таълимотини тинимсиз тарғиб қилмайсиз? – сўради Фотима.

– Сизнингча, мен иккиюзламачиманми? – сўради Ҳаруна.

– Йўқ, асло! Мен айтяпманки, Ислонда кўп яхши нарсалар бор. Агар мусулмонлар унинг 25 фоизини бўлса ҳам сақлаб қолсалар эди, улар бундай вазиятда бўлмас эдилар, – дея қўшимча қилди у. – Ислон давлатларида сиз мусулмон бўлмаган “мусулмонларни” топасиз.

– Ғарбда масъулият, ҳалол билим, поклик, инсон ҳаётини, мулкани, қадр-қимматини ва ҳоказоларни кўрасиз. Жамиятимизга қаранг, мусулмонларга тўла. Нимани кўряпсиз? Ноқулайлик, бузуқлик, очкўзлик, дангасалик, жоҳиллик ва қатағон. Улар майхўрлик қилишади, аммо нега гуноҳдан ўлмайдилар?! – деб Харуна эътироз билдирди.

– Ҳали ҳам ҳаётингизни ва пулингизни ғарбликларга ишонасиз. Сиз пул йиғиб, уни сақлаш учун ўшаларга берасиз, – деди Фотима ва нафрат билан бош чайқади.

Ҳажжи Харуна жавоб бермади ва ўрнидан туриб, юзида кулги билан ташқарига чиқди.

Фотима:

– Бу жой бугунги учрашув учун хавфсиз, дея олмайман. Атрофимизда бизга душман бўлган ташкилотдаги шахслар бор. У ҳозир ҳамма нарсани билиб туриб, устимиздан кулиб кетмоқда, – деди.

– Дадамнинг уйига борайлик. У Лондонга кетганидан бери уйда ҳеч ким турмайди, – деди Омина.

– У аввал Маккага бормадимми? – сўради Фотима.

– Лондонга ўша шубҳали кредитларга имзо қўйиш ҳамда ўлжаларни ўзи ва шериклари ҳисоб рақамига ўтказиш учун кетди. Сўнг Маккага боради, – деб тушунтирди Омина.

– Аллоҳ уларнинг гуноҳларини кечиришини исташса, ушбу кредитни қайтаришлари керак, – деди Биликсу.

Фотима бақирди:

– Отангиз ундан нафратланарди-ку, сиз буни инкор эта олмайсиз.

– Мен буни инкор қилмайман. Мен фақат ҳақиқат томондаман. Албатта, у нима қилаётганини биламан. У ҳам мен нима қилаётганимни яхши билади.

– Албатта! – деди Фотима баланд овозда.

– Сиз АҚШ ёки Британияда ўқиган бўлсангиз ҳам, у ерда армия ривожланмаган бўлса-да, ҳукмронлик қилишни хоҳлайдиган аскарга ўхшайсиз. Улар қуролларини одамларни қўрқитиш учун ишлатишади, – деди Омина.

– Кетдик, вақт бўлди! – деди Биликсу уларни баҳдан тўхтатиш учун.

Қизлар кетишди. Омина эса бироз ўзига келиш учун сув ичди ва диванига ёнбошлади.

VII ФАСЛ

Сотувчи Оминани газета-журналлар билан таъминлашга рози бўлди. У якшанба куни деярли барча янгиликларни севимли газетасида ўқишни истади. Шунингдек, Фотима унга берган Франц Фаноннинг “Ер юзидаги азоблар” номли асарини ўқишга уриниб кўрди, лекин баъзи сўзлар ва фикрларни тушунишга қийналди.

Шу якшанба ҳам Омина газеталарни титкилади, кўлидаги китобларни варақлади, аммо фикрини бир жойга йиға олмади. У ўз фикрларини жамлаш мақсадида ўрнига ётиб, ўйлашда давом этди. Ниҳоят, фотосурат томоша қилиш учун альбомни кўлига олди. Расмларга қараб, ўтмишдаги хотиралар, эски дўстлар, қариндошлар, танишлар ва жойларни эслади. Яқинда унинг ёнида пайдо бўлган одамлар... худди бошқа сайёрада яшаётгандек, ҳаммасини хотирлади.

Омина бир расмга қараб чуқур хаёлга чўмди. Бу расмда у ўқишга кирган куни курсдоши Мухтор Холид билан университет формасида эди. Мухтор унинг дўсти жуда яқин бўлмасалар-да, ўрталарида яхши муносабат бор эди.

Бир куни Ҳабиб, Фотима, Омина – ҳаммалари туришганда Дунбаки талабалар иттифоқи сайловида қатнашиш нияти борлигини айтди. Фотима эса ўшанда Дунбакининг сайлов бўйича маслаҳатчиси этиб тайинланган. Омина Мухторнинг сокин ва мулойим бўлганини ҳамда шу яхши болага жиноятчилару безорилар билан боғлиқ бўлган вазифаларни ишониб топширишни сўраганини эслади.

Омина уни сайлов мавсуми давомида ҳар куни кузатган ва охирида президентликка эришган. Сайловлардан кейин Мухтор доимий равишда сиёсий ташрифлар билан бандлигини айтиб, вақти-вақти билан кўришиб туришди. У шунингдек, яхши спортчи сифатида ҳам танилган эди. Бу йигит сокин феъл-атворли, ақлли бўлса-да, норозиликлардан биридаги роли учун уни университетдан ҳайдаб чиқаришганидан хафа бўлганди. Унинг ўқишини бир йилга тўхтатиб қўйишганди. Омина ўзига деди:

– Мен уни олиб қолиш учун бирор нарса қилишим керак эди. Эҳтимол, унинг сиёсий саргузаштлардан кечиб, фақат ўқишга эътибор беришини маслаҳат берган бўлардим, лекин у эшитмасди-да. Гарчи ўжар бўлса ҳам, Фотима сингари содиқ эди. Ҳа, эркак сифатида у ҳали ёш. Ҳали кўп иш қилиши керак. Балки, биз Мухторнинг бу бузилган ҳаётини тузатармиз?! Ким билади? Унинг олдида бошқа имкониятлар ҳам очилган бўлиши мумкин.

Омина кириш имтиҳонидан сўнг барчага берган ваъдасини эслаб кулиб юборди. Афсуски, у ҳали ҳеч қайси ваъдасини бажармаган эди.

– Қандай қилиб уни яна кўрсам бўлади? У ҳақида кўпроқ билишни, унга далда беришни, у билан қизиқшимни билдиришни хоҳлардим. Агар мени севган бўлса-чи?! Унда нега менга индамаган? Балки, севмагандир, лекин мен уни севардим. Мен деярли ҳар куни уни ўйлардим, у кучли, келишган ва билим-

ли эди. Уни севишимни билмасди, лекин буни ҳис қилиши керак эди, – деди Омина ва ўрнидан туриб, кўз ёшларини артиб, барча расмларни қутисига қайтариб солди. Тўсатдан Фотима берган афишани эслади ва уни деворга осишга қарор қилди. Омина уни очди, хонасида яхши жойни танлади ва осиб қўйди. Бу Муҳаммад алай-ҳиссаломнинг ваъзларидан парчалар эди.

Эшик тақиллагани эшитилди.

– Ишқилиб, тинчлик бўлсин!

– Омина, кирсам бўладими? – сўради Абдуллоҳ.

– Тинчлик бўлсин! – деди Омина ва унга киришга рухсат берди.

– Фотима яна қачон келади? – деб сўради Абдуллоҳ.

– Хотинингиз, тахминимча, эртага шу ерда бўлади, лекин агар сиз уни кўришни истасангиз, мен университетга бориб, уни топиб келаман, – деди Омина жилмайиб.

– Йўқ, бу шошилишч эмас. Мен унинг ва қизининг ёшини билмоқчи эдим, – деди Абдуллоҳ.

– Бу иккингиз ўртангиздаги нарса, мен аралаша олмайман. Демоқчисизки, хотинингиз неча ёшда эканини билмаяпсизми? – дея ва кулди.

– У менинг хотиним эмас ва бўлмайди ҳам! – деди Абдуллоҳ қатъий, аммо бироз табассум билан. – Омина, сизга яна бир саволим бор эди.

– Ёшимни айтайми?

– Йўқ, бу ҳақда эмас. Мен шунчаки шу кунларда нега кўп дам олаётганингизни билмоқчиман. Касалмисиз? – деди Абдуллоҳ.

– Мен яхшиман. Ҳол сўраганингиз учун раҳмат! Танамдаги баъзи ўзгаришлар туфайли бўлса керак. Дам олишга келсак, диққат билан эшитинг, ҳомиладор аёл кўпроқ дам олиши лозим.

– Яхши, – деди Абдуллоҳ ва югуриб чиқиб кетди.

Омина Абдуллоҳнинг аёллар ичида энг яқин дўсти эди. У ўзини қийнаган саволларга отаси ёки бошқалардан жавоб ололмаса, унга берар эди. Омина олий маълумотли бўлгани учун унинг саволларига доим аниқ жавоб берарди. Аммо яқинда берган саволига нима деб жавоб қайтаришни билмай, боши қотганди. Абдуллоҳ ўшанда:

– Нима учун отам менга ҳеч қачон аёл киши бўлиб туғилмаслик керак, деб айтади? Нега у хотинлар ишни ва ибодатни бузишади дейди? Нимага аёлларга масжидларда эркаклар билан намоз ўқишга рухсат берилмайди? Нега сингилларимни араб ва исломий мактабларга юборишга изн йўқ? – дея бир қанча саволлар берганди.

* * *

Омина ёлғиз қолганида ҳомиладорлиги ҳамда тиришқоқ қатъиятли ва кучли аёл бўлиши кераклиги ҳақида ўйларди. Бу – унинг биринчи фарзанди! У жуда ҳаяжонда эди. Она сифатида боласига ғамхўрлик қилишни, уни парваришлашни ўйларди.

Омина онасининг бошланғич мактабда уни қандай рағбатлантирганини эслади. У оилада мактабга чиққан биринчи қиз фарзанд эди. Катта опалари ўқимасдан турмушга чиқишди. Онаси таълимнинг аҳамияти ҳақида кўп гапирарди ва отасини унинг мактабга чиқишига кўндирди. Онаси: “Агар сен олий маълумотли бўлсанг, бойиб кетишинг мумкин ҳамда ўзингга ва бошқаларга ёрдам бера оласан, аммо бундан ҳам муҳими – сен дунёни яхши англайсан”, деб уқтирган эди.

Омина бошланғич мактабдан кейин қилган биринчи иши онасига ўз исмини ёзишни ўргатиши эди. Оҳ! У дамлар қанчалик ҳаяжонли бўлган. Дастлаб онаси хато ёзди, сўнг тўғри ёзишни ўрганди: “М.А.Р.Я.М” ва “Марям”.

Бошланғич мактабни тугатганидан сўнг Омина ўқишни давом эттирмоқчилигини айтди, аммо отаси бунга қарши бўлди. Ўрта мактабдан кейин уйда жанжал бошланди. Онаси Оминанинг университетга бориши кераклигини айтганда отаси тўғридан-тўғри турмушга беришини таъкидлади. Онасининг айтишича, унинг орзуси – қизини ўқимишли аёл сифатида кўриш.

Отаси қизи билан маслаҳат қилмасдан уни бир одамга турмушга бермоқчи бўлди. Ўшанда жуда қийин давр эди. Уни маҳбусдек бир хонага қамаб қўйиб, никоҳ кунини белгиламоқчи бўлишди, лекин онаси буни қатъий рад этди. Шунда ота уларни уйдан ҳайдаб юборишни маъқул кўрди.

“Аслида, мен қочиб кетмоқчи эдим, лекин борадиган жойим йўқ эди. Онам билан ўзимни бехатар ҳис қилдим. Отам озгина пул берганди, лекин у менинг бошқа тўловларимни тўламасликка, агар университетга борадиган бўлсам, менга пул бермасликка қасам ичди. Онам уй бекаси бўлгани сабабли унинг даромад манбаи йўқ эди. Университетдаги биринчи йилнинг шартнома пулини тўлаш учун катта маблағ керак эди. Опаларим ҳам ўз ҳиссаларини кўшишди.

Мен онамга бир фарзанд бера оладиган севги ва меҳрни беришга ҳамда чиройли ҳурмат кўрсатишга ҳаракат қилдим. Бир оқшом унинг менга нима дегани ҳали-ҳамон эсимда: “Омина, сен билим ва нурнинг рамзисан! Сен узоқдан кўринадиган баланд дарахтга ўхшайсан. Ва мен унинг соясидаман. Биладан, сенинг улкан орзуларинг бор. Аммо, айт-чи, уларга эриша оласанми?” – Бу нимани англатишини тушунмасам ҳам: “Ҳа, албатта!” дедим.

Кейин даҳшатли душанба келди. Али амаки онам вафот этгани ҳақидаги хабарни олиб келганида даҳшатдан халос бўлишим учун бир неча ҳафта керак бўлди ва мен бу йўқотишни ҳали ҳам енгиб ўтолмадим. Мен ўзимни кенг дарёнинг ўртасида чўкиб

кетаётгандек ҳис қилардим. Отам мени турмушга бериш учун айна шу пайтни пойлаётган эди. У ўз қизини ёши катта Ҳажжи Ҳарунага топширди. Тасаввур қилинг-а, мен эримнинг ким ва қандай эканини тўй кунимда кўрдим! Аммо онамга берган ваъдам бир кунни бажарилиши керак. Мен, албатта, бу ваъдани адо этишим шарт...”

Шундай хаёллар билан Омина ухлаб қолди. Уйғонганида хона иссиқ ва қоронғи эди. У деразани очди ва пардани кўтарганида совуқ шамол кирди. Осмон қоп-қора булутлар билан қопланганди. Момақалди-роқ ва чақмоқ бордек кўринарди. Ёмғир ёға бошлади, дастлаб бир неча томчи тушди, кейин эса кучайди. Омина деразани ёпгач, ортига ўгирилиб қаради, шу пайт эри кириб келди. У китобларни жавонга қўйди.

– Кўряпманки, сиз жуда кўп китоб ўқигансиз, – деди Ҳаруна. – Бу яхши мавзу. Ислондаги кўпхотинлилик ҳақида айтяпман.

– Ҳа, ўқидим. – Омина мавзунини ўзгартириб сўради: – Европа Африканинг ривожланишига қандай ҳисса қўшди?

– Биламан, бу китобни сизга Фотима берган.

– Ҳа, шундай, – деди Омина эҳтиёткорлик билан.

– Қонли маржон, хочдаги жин – бу нима ўзи?

– Бу кениялик ёзувчи Валтернинг ҳикоялари, – деди Омина.

– Фотима бу китобларнинг ҳаммасини ўқийдими? – сўради Ҳаруна ва қўшимча қилди: – У ўжар қиз, агар шундай катта китобни ўқиб, тушунганларини тарғиб қила олса, албатта, капитализмни йўқ қилади. – Сўнг кулди. – Бу китобни ўқиш қанча вақт олади?

– Мен уни ўқишга ҳаракат қилдим, лекин тушуна олмадим. Менимча, бу китоблар пулни бошқариш билан боғлиқ.

– Яхши! Уни ўқинг ва тушунинг, чунки сиз яқин орада ишга кирасиз. Мен сизнинг ҳомиладор эканингизни биламан, – деди Харуна. – Ҳа, мен биламан!

– Жанубий Африка ҳақида айтмоқчи эдим. Мен Нелсон Манделани биламан, президентимиз уни жуда яхши кўрарди. Биласизми, у апартеиддан¹ нафратланган, – деди Омина. У Нигерияда дискриминация² ва тенгсизлик мавжудлигини тушунтирмоқчи бўлди. Аммо эри бу суҳбатга умуман қизиқмади. У китобларни кўйиб, хонадан чиқиб кетди.

* * *

Омина китобларни ўқиб ўтирганида Коло кириб келди. У икки хил рангли қиммат шойи либос кийиб олганди.

– Сиз бу кийимда ажойиб кўринар экансиз, – деб Омина уни мақтади. – Буни Канодан сотиб олдингизми?

– Йўқ, Лагосдан, – жавоб қилди Коло.

– Жуда қимматга ўхшайди, – деди Омина уни ушлаб.

– Менга сифатли нарсалар ёқади, улар доим қиммат бўлади, – деди Коло. Шунингдек, у болалар уйини очиш, янги машина сотиб олиш, бассейн ҳамда буғли ҳаммом қуриш ва бошқа режалари ҳақида гапирди. Ўз навбатида, Омина ҳам унга Харуна билан боғлиқ низо тўғрисида айтиб берди. Коло бунга ўзининг муносабатини кескин билдирди:

– Омина, бу сизнинг айбингиз. Сиз тажрибасизсиз, пул ҳамма нарсани, муҳаббатни ва ҳатто бахтни сотиб олади. Демби қишлоғида менинг Бонсук исмли фолбиним бор. У сизга ёрдам бериши мумкин, тавсиялар, ҳар хил дуолар... Қарабсизки, у сизни яна севиб, яхши кўра бошлайди ва сизлар бахтли яшайсизлар. Жума кuni борамиз...

¹ Апартеид – ирқий камситилиш бўлиб, алоҳида-алоҳида яшаш.

² Дискриминация – таҳқирлаш, ҳақ-ҳуқуқини чеклаб қўйиш, ҳуқуқ жиҳатидан барабар кўрмаслик.

Омина ҳеч нима демади. Коло унга ҳайрат билан қаради. Эндиги суҳбат Фотима ҳақида бўлди:

– Улар хавфли. Кечирасиз, бу аҳмоқлар билан дўстлашманг, – деди Коло. – У гўзаллик ва бойликка эга, лекин уни ишлатишни истамайди. Бунинг устига, қандай муаммоларни келтириб чиқаришни ўйлаб юради. Омина, мен сизга тўғри маслаҳат бермоқчиман. Фотима миянгизни эгаллаб олишига йўл қўйманг. У нимага қодирлигини билиб олинг. У шайтонга ўхшайди. Фотима сизни заҳарли тили билан сутни қора, деб ишонтириши мумкин, шунинг учун эҳтиёт бўлинг, азизам.

Коло гўё чарчаганга ўхшаб ҳамёнини олди, бир ҳовуч банкнотларни чиқариб, ҳисоблай бошлади.

– Мен пул ҳисоблашни яхши кўраман, бу менинг севимли машғулотим...

Зинадан оёқ товушлари эшитилди ва Фотима табассум билан кириб келди. У Колонинг пулларини кўриб, кулиб юборди:

– Вой Худойим! Коло, сизга ачинаман. Мени ўзингизга ўхшаган ўғри деб ўйлайсизми? Қаранг, кимдир пулларни ўғирламоқчи бўлганидек, уларни қучоқлаб олибди!

– Илтимос! – Омина аралашди.

– Бугун қўлга киритган ўлжаларингизни санаяпсизми? – деб сўради Фотима.

– Булар ўлжа эмас, ўзимники! – деди Коло.

– Жамиятда камбағаллар кўп экан, сиз кабилар ўғри бўлишади, – деди Фотима ва яна давом эттириб: – Сиз ёлғончисиз! Мен пул топиш учун ишлайман. Сизнинг ишингиз эса товарлар контрабандаси, шартномаларни қалбакилаштириш, бегуноҳ одамларни алдаш, шафқатсизлик, ўғрилик, ирқчилик... Шунингдек, сиз иккиюзламачи ҳамсиз, – деди.

– Сиз айтганларга ҳеч қандай алоқам йўқ. Тўғри, менинг пулим кўп, аммо бунинг учун мени айблай олмайсиз, – деди Коло.

– Ё сиз бу ишларингизни тугатасиз, ё мен сизни йўқ қиламан! – деди Фотима Колонинг ёқасидан тутиб.

– Менга муаммо керак эмас, бас қилинглар, илтимос! – Омина яна илтимосини такрорлади.

– Сиз менинг ҳаётимга ҳасад қиляпсиз, – деди Коло Фотима уни қўйиб юборганидан кейин.

Фотима тинчланиш учун сув ичаётганида Коло куйлашни бошлади:

– Баъзилар менга ҳасад қилишади, айрим одамлар эса рашк. Бу менинг пулим кўплиги учунми?

Фотима орқасига ўгирилди ва шундай деди:

– Диққат билан тингланг, Коло! Сиз яхши биласиз. Агар хоҳласам, сиз ва эрингиздан кўра бойроқ бўлишим мумкин эди. Хўш, нега рашк қилишим керак?

Коло ўрнидан турди ва эшикка қараб юрди. У кетаётганида Фотима Колони орқага тортиб, кўзларига тикилиб:

– Коло, мен бу ерга Оминани зиёрат қилиш учун келган эдим, аммо ичимдаги гапларни айтишга имкониятим бор экан, мен бундан фойдаланаман. Мен қилаётган ишларингиздан нафратланаман, айниқса, сизга ишонган бегуноҳ одамларни алдашда давом этаётганингизга қаттиқ қаршиман. Агар имконият туғилса, билиб қўйинг, мен сиз ва сизга ўхшаганларни ўлдираман! – деди важоҳат билан.

– Сиз мени кўрқита олмайсиз, – деди Коло даҳшатли табассум билан. – Сиз фақат шиорларни куйлашингиз мумкин. Ақлдан озибсиз, психолог билан учрашишингизни маслаҳат бераман. Сиз, шубҳасиз, хаёлпарастлар дунёсида яшайсиз, инқилоблар ҳақида гапирасизми-ей... Бу мамлакатда инқилоб бўлмайди! Агар бу иш менга қолган бўлса, мен сиз билан ва ётоқхонадаги барча радикаллар деб аталадиган со-

циалистлар билан курашаман. Сиз гўё вабога ўхшайсиз, – дея хонадан чиқиб кетди.

Фотима ва Омина бир-бирларига қараб қолишди.

– Нега бунчалик шафқатсизлик қилдингиз? – сўради Омина ҳайрат билан.

– Мен ундан нафратланаман! – деди Фотима. Кейин тинчланиб: – Кечирасиз, агар сизни хафа қилган бўлсам. Агар Коло билан учрашувимиз бошқа жойда бўлганида вазият бошқача бўларди, – деди.

– Сиз унга нима қилардингиз? – сўради Омина.

– Мен унинг хунук юзида каратэ машқларини ўтказган бўлардим, – деди Фотима. Бироздан сўнг: – Эрингиз билан муносабатингиз қандай? – деб сўради.

– Яхши! Бироз олдин уйга келганди, овқат бердим, кейин у китобларни кўрди, – деди Омина.

– У нима деди?

– Ҳеч нарса! У китобларнинг ҳаммасини ўқишимни маслаҳат берди.

– Яхши, – деди Фотима баланд овозда кулиб.

Омина қовурилган гўшт қўйди. Икки дугона бирга овқатланишди. Бир неча дақиқалардан сўнг Майро уларга қўшилди ва минтақадаги энг сўнгги янгиликларни айта бошлади. Гарчи у тез гапирса-да, сўзларини тушуниш қийин эмас эди. Аввал шаҳарда тарқалаётган менингит¹ эпидемияси ҳақида сўзлади:

– Бир ҳафтада элликдан ортиқ одам вафот этиши мумкин экан. Менинг бир қариндошим бугун эрталаб шу сабабли омонатини топширди.

– Аллоҳ таоло бизни бундай ҳалокатли касалликлардан сақласин, – деди Омина ва: – Жойи жаннатда бўлсин! – дея қўшиб қўйди.

¹ Менингит – бош ва орқа мия пардаларининг яллиғланиши

– Эшитинг, – деди Фотима, – албатта, бу хавfli касаллик, аммо даволаса бўлади. Кўпгина ўлимлар касалхоналардаги ёмон шароитлар туфайли юзага келади.

Майро бошини қимирлатиб, унинг фикрига қўшилди ва жанжал оқибатида вафот этган бир аёл ҳикоясига ўтди:

– У Нажжорнинг хотини эди. Нимадир сотиб олиш учун бозорга чиққанди, аммо нархлар ошгани сабабли унинг пули етмади. Кейин хотинидан тақинчоқларни сўради. Аёли “Бундай қилманг, уларни сотманг”, деб ялинди. Улар бироз жанжаллашишди, сўнг эри ўша ердаги темир асбоб билан хотинининг бошига урди. Аёл ўша ернинг ўзидаёқ вафот этди.

Омина буларни эшитиб, бироз хўрсинди. Фотима таҳлил этишга ўтиб кетди:

– Буларнинг ҳаммаси бемаъни жанжал ва ўзини ҳукмдор билиб, барча нарсани қилишим мумкин, деб ўйлайдиган эркаклар туфайлидир. Аслида бундай ҳолатлар кўпгина камбағал оилаларда кузатилади. Эркаклар доим зулмкорликни маромига етказишган.

– Айтганча, Ларри қайтиб келди, – деди Майро.

– Ларри ким? – Омина сўради.

– Фалаҳнинг хотини, мен сизга у бир неча ой олдин касалхонага ётқизилганини айтгандим, – деди Майро.

– Ҳозир у қандай аҳволда экан?

– Яхши.

– Ларри ким? Унга нима бўлган? – сўради Фотима.

– У ўспирин қизлардан бири, – деди Омина.

Фотима унинг қўлларидан ушлади ва қатъий оҳангда деди:

– Сиз ёнига боринг! Унга ёрдам бера оласиз. Менинг бувим: “Одамларнинг орзуларини рўёбга чиқаринг, шунда Аллоҳ сизнинг орзуларингизни рўёбга чиқаради”, деб айтарди.

Майро кетгач, икки дугона ёлғиз қолишди.

– Данбаки менга уйланмоқчи, мен эса, аксинча, ҳозир турмушга чиқишни хоҳламайман. Аммо бундан мамнунман ва вақт ўтиши билан унинг таклифига рози бўламан. – Фотима сўзлашдан тўхтади, чуқур ўйга чўмиб, кўзларини юмди. – Бу сафар мен севган одамимга турмушга чиқаман. Умид қиламанки, бахтли бўламиз, фарзанд кўришимиз учун ибодат қиламан.

– Яқин орада Мухторни кўрдингизми? – сўради Омина.

– Ҳа, ҳа! Кеча ётоқхонада кўрдим. У сизга самимий тилакларини билдирди, – деди Фотима.

– У ётоқхонада нима қилади? – таажжубланди Омина.

– Майли, сизга ҳақиқатни айтай. Энди у газетада журналист бўлиб ишляпти. Яна севиб қолган, шунинг учун ўша ерда, – дея тушунтирди Фотима.

Улар тунги тоза ҳаво ва юлдузлар порлаётган мусаффо осмондан завқланиб суҳбатлашарди. Кейин Омина хуфтонни ўқиб олди. Сўнг улар балконга ўтишди.

– Фотима, ростини айтинг, китоб ўқишдан нима фойда? – сўради Омина.

Фотима бир неча лаҳза жим турди, сўнг:

– Китобларни ўқиш орқали сиз ҳаёт ва одамлар ҳақида кўпроқ маълумотга эга бўласиз. Улар дардларингизни енгиллаштиради, дунёқарашингизни кенгайтиради, хаёлпарастликдан халос қилади ва сиз ўзингизни инсониятнинг бир қисми сифатида ҳис этасиз. Қисқаси, китоблар – менинг йўлбошчим. Кўрасизки, мен курашда ёлғиз эмасман. Бундан ташқари, дунёни теранроқ англайман, уни қандай ўзгартириш мумкинлигини, нарсалар ва йўлларни яхшироқ билман. Агар мен дунёни хоҳлаганча ўзгартира олмасам, ҳеч бўлмаганда у мени ўзгартириши ёки дунё мени эзмасидан олдин қачон чиқишим кераклигини би-

ламан. Аммо сиз керакли китобларни ўқишингиз лозим, чунки кутубхоналаримизнинг кўп китобларида зарурий билимларни топа олмайсиз. Уларнинг аксарияти бўш ёзилган.

– Хўп, – деди Омина ва мавзуни ўзгартирди. – Батор билан ўртангиздаги баҳсда ким ютди?

– Албатта, мен! – деди Фотима табассум билан. – Афсуски, сиз охиригача турмадингиз, бу энг яхши спектакллардан бири эди. Ҳаммаси яхши ўтди ва мухлислар ҳам қўллаб-қувватлашди. Тўққиз судьядан етти нафари менга овоз берди.

– Унинг ваъдаси тўғрисида нима дейиш мумкин? – сўради Омина.

– Муҳокамадан сўнг дарҳол мендан сиёсий маҳбуслар рўйхати ҳақида сўрашди. Эртаси куни мен рўйхатни бердим. У штат губернаторига кетди ва қандайдир йўл билан бир неча соат ичида уларнинг ҳаммаси қўйиб юборилди.

– Қанча одам озод қилинди?

– Ўн иккита, – деди Фотима.

– Грантлар ҳақида нима дейиш мумкин?

– У талабаларни қабул қилишга ваъда берди, аммо биз ҳали режани тузмаганмиз. Мендан маданият институти учун жавобгар бўлишимни сўради. Мен келаси ҳафта ўз жавобимни бераман, лекин ҳали ҳам уни қандай чақиришни билмайман. Ҳозирги вақтда у “Aisha foundation” деб номланган. Штатдаги кутубхоналар ва мактаблар китоб сотиб олишим учун менга катта пул ажратишини сўрайман. Шундай қилиб, биз ишлашимиз керак! – деди Фотима.

– Демак, сиз Батор билан ишлашга тайёрсиз?! – сўради Омина.

– Агар давлат фуқаролари фойда кўрсалар, албатта, – деди Фотима.

– Очиғи, мен Батор ҳеч нарса қилмайди, деб ўйлаган эдим.

– Биламан, мен Батор билан ёмон муносабатдаман, аммо бу ўйин иккаламизга ёқади. У бардошли ва ўз шиорида қаттиқ турадиганлардан. Қанийди, ҳамма Батордан ўрганса эди! – деди Фотима. – Ўтмишимизни таҳлил қилиш, биз учун анъанавий бўлган нарсани билиш, Ислом қонунлари ва бизнинг жамиятларимиз учун тақдим этиладиган араб урф-одатларини билиш жуда муҳимдир. Йиллар ўтгач, буларнинг барчаси аралашиб кетди ва, афсуски, ҳаммага зарар етказди... – Фотима бироз жим қолди ва кейинроқ давом этди: – Бу ерда деярли ҳар куни зўравонликлар кузатилади, лекин шуни таъкидлашни истардимки, қотиллар ҳибсга олинса ҳам охир-оқибат суд уларни озод қилади. Аёллар ҳуқуқлари тўғрисида гап кетганда қонунлар умуман, кўр бўлиб қолади. – Фотима тўхтади ва кейин мулозимлик билан деди: – Омина, сиз буларга қараб туролмайсиз. Буларнинг барчаси бизга таъсир қилади, тизимни ва аёлларнинг позициясини ўзгартириш учун бирон нарса қилиш бизнинг мажбуриятимиздир.

Кимдир эшикни тақиллатди.

– Мен фақат саломлашгани келдим. Гарчи кексайган бўлсам ҳам, юқори қаватга чиқяпман, – деди чол.

– Келганингиз учун катта раҳмат! Илтимос, ўтиринг, – деди Фотима.

Чол ўтириб, Фотимага қаради:

– Сиз нима деяётганингизни эшитдим, илтимос, давом этинг.

Фотима жилмайди.

– Мен қариб қолдим, сизларга зарар бермайман, – деди у.

Омина Фотимага қараб кулиб қўйди.

– Қани, Омина, одамлар кутишяпти: Ларри сингари қизлардан тортиб, кўчалардаги тиланчиларгача ва ҳали туғилмаган болаларгача. Биздан бирор ижобий иш кутилмоқда, чунки биз ҳаммадан ажралиб турамиз, гарчи қийин ва жуда кўп қурбонликни талаб қилса

ҳам, бу бизнинг вазифамиз. Ахир аёлларимиз қандай яшашига қаранг, кўчаларда болаларни кўринг! Бизнинг ҳукмдорларимиз бизга хиёнат қилдилар ва бизни синдирдилар, оқсоқолларимиз боғлаб қўйилди, оқибатда улар заифлашишди, – деди Фотима.

Чол гапиришни истаётганини кўрсатиш учун бироз қимтинди.

– Мен сизнинг жасоратингизни қадрлайман, – деди у Фотимага. – Сиз айтган ҳамма нарса ҳақиқат, лекин... гарчи сизда жуда яхши ғоялар бўлса ҳам, сизнинг қўлларингиз боғланган. Кўряпсизми, мен жуда кексаман, саксондан ошган бир чолман. Айтишим мумкинки, менинг авлодим омадли, художўй, ўз ватандошларининг гапларига қулоқ тутадиган, шунингдек, улар Ерга фаровонлик олиб келишади. Ҳозирги раҳбарлар тўғри йўлда эмас. Улар ўз ватандошларини тингламайдилар, шунинг учун биз фаровонликни йўқотдик. Ҳаётдаги ягона афсусланишим – бу дунёни мен туғилганимдаги ҳолатдан ҳам баттарроқ бўлган онда тарк этишим, ҳақиқатни ўзгартириш учун ҳеч қандай имкониятим йўқ. Аллоҳ таоло сизни тўғри йўлдан адаштирмасин. Сизга осойишта тун тилайман! – деди чол ва хонани секин-аста тарк этди.

Омина чолга пастга тушиш учун ёрдам бермоқчи бўлди, аммо у рад қилди.

– Хавотир олманг, мен тез юрмайман, секин тушириб қўяман, – деди Омина ва чолни пастга элтиб, қайтиб келди.

– Эшитдингизми? – деди Фотима. – Бизнинг оқсоқолларимизнинг сўзлари доно сўзлардир.

– Хўш, нима қилиш мумкин? – сўради Омина.

– Кўп нарса, – деди Фотима жиддий оҳангда. – Мавқеингиз туфайли сизни жуда ҳурмат қилишади. Олдин сизга маслаҳат берганимдек, тартибли бўлинг, яхши нарсаларни ўйланг. Ғоялар инсонларнинг қўлларида эмас, уларнинг мияларида вужудга келади. Сиз-

да эгалик қилишингиз мумкин бўлган битта нарса бор, бу – ўзлигингиз. Ўзлигингизни унутиб, бошқа инсоннинг соясида юрманг, ундан кўра кучсизларга фойда келтиринг. Маҳаллий аёлларни чақиринг, уларни тўпланг, уларга ўзлигини танитинг ва инсон эканликларини ҳис эттиринг, шунда улар сизни шахс сифатида ҳурмат қилишади. Агар шундай қилсангиз, буни улар ва уларнинг келажак авлодлари унутмайдилар. Аммо агар сиз уларнинг оғриғига кўз юмсангиз ёки уларнинг душманлари билан ҳамкорлик қилсангиз, улар сизни кечирмайдилар.

Омина дугонасини тинглади-ю, “Фотима хаёлпараст”, деди ўзига ўзи.

– Сиз менга маслаҳат бераётган нарса илгари ҳеч қачон амалга оширилмаган ва қаердан бошлашимни ҳам билмайман, – деди Омина. Кейин баландроқ гапирди: – Ухлаш вақти бўлди.

У диванда ётган Фотиманинг устини ёпди ва чироқларни ўчирди.

Эрталаб Омина уйғонганида ҳали ҳам ўзига ишонмасди, аммо Фотима уни ўзи айтган вазифаларни қилишга ундади. У нафақат аёлларга ёрдам беришга, агар керак бўлса, ҳар бири билан алоҳида ҳам ишлашга ҳам рози бўлганди.

Нонуштадан сўнг Фотима, Омина, Хавла ва Майро Ларрининг ёнига боришди. Улар аста юриб борар экан, Омина кўчалар ва уйларга эътибор билан қаради. Шаҳарнинг бу қисмидаги хиёбонларнинг ифлос ва ёқимсиз ҳидини биринчи марта пайқади. Ҳамма жойда кўлмаклар бор эди. Уйларнинг аксарияти лойдан қурилган ва ўт билан қопланганди, деразалари жуда кичик. Қаерга қараса, муҳтожликни кўрди.

Улар Ларри яшаб турган, паст девор билан ўралган лойли кулбага келишди. Ичкарига биринчи Майро,

унинг ортидан Омина кирди ва парда сифатида осилиб турган эски қора матони олиб ташлади. Хонадан моғор ҳиди келарди. Ларрининг ёнида катта бошли, қора сочли ва кўзлари ҳам катта чақалоғи бор эди. Ҳорғинлик ҳамда чарчоқ она - боланинг кўринишида юз-кўзида акс этарди.

Омина уларни кўриб қийналиб кетди. Йиғлаётган гўдак кўкракни очкўзлик билан сўра бошлади. Ларри бошидан кечирганларини сўзларкан, йиғларди. У туғруқ жараёнидаги азобларни бирма-бир айтиб берди, унинг сийдик йўлини олиб ташлашган эди.

– Ёшингиз нечада? – сўради Омина.

– Билмайман, аммо ўн бешдаман, деб ўйлайман, – деди Ларри.

– Операциядан кейин нима бўлди? – сўради Омина.

– Касалхона биносида қовуқлари шикастланган бошқа қизлар билан бирга яшадим, – деди Ларри.

– Эрингиз қани? – сўради Омина.

– Мен касалхонада бўлганимда у бошқа қизга уйланиб кетди.

Омина Ларрига пичирлади:

– Кейин нима бўлди? – У кўпроқ нарса билишни хоҳларди.

– Касалхона ходимлари бизни депортация қилишди. Дастлаб биз қурилиши тугалланмаган бинода яшадик, аммо ёмғир туфайли мен бу ерга қайтиб келишга мажбур бўлдим, – деди Ларри.

– Қандай қилиб у ерда, яъни кўчада яшай олдингиз?

– Биз ўтганлардан садақа сўрадик.

– Ҳозир эрингиз сизга қандай муносабатда? – деб сўради Омина.

– У бизга баъзан овқат беради, аммо бу унинг кайфиятига боғлиқ. У доим янги хотини билан бирга. Эримнинг айтишича, у чиройли, ундан хушбўй ҳид таралар экан. Мен эса хунук ва ифлос эканман. Субҳоналлоҳ!

Омина бош чайқади.

– Аллоҳим, ёлвораман, илтимос, жонимни ол! Ўлим бундай ҳаётдан яхшироқдир. Энди нима қиламан, Аллоҳим? Бу жазога лойиқ бўлиш учун нима қилдим?! – деди Ларри ва ҳўнграб йиғлади.

– Бўлди! Бундай сўзларни айтманг, йиғламанг. Бу сизнинг айбингиз эмас. Бу ҳаётни сиз танламадингиз. Аминманки, агар сизда имконият бўлса, уни танламаган бўлар эдингиз, – деди Омина Ларрига тасалли бермоқчи бўлиб.

Бундай азоб-уқубатларни Омина биринчи марта кўраётгани йўқ эди. Лекин у илгари Ларрини бунчалик яқиндан танимаган ва кўрмаганди.

Омина ҳомиладорлик ва туғиш жараёни ҳақида ўйлади, оғриқлар... оғриқлар... Бунинг устига, эътиборсизлик ва танҳо кечалар... Оғриқ аёлнинг юзларида, танасида ва ҳатто қалбида чуқур из қолдирган эди. Аммо ҳеч бўлмаганда ҳолдан тойган бўлса ҳам, тирик қолишга муваффақ бўлганди. Ҳар ҳолда умид бор эди.

– Ларри! Сиз хавотир олманг, бу Аллоҳнинг иродаси, иймонли бўлинг ва ишонинг. Бу сизга ёрдам беради, – деди Омина ва сўради: – Сиз ибодат қиялпсизми?

– Йўқ! Лекин тезроқ жонимни олиши учун Аллоҳга ёлвораман, – деди Ларри.

– Йўқ-йўқ! Ҳеч қачон бундай илтижо қилманг! – деди Омина.

– Айтинг-чи, бу дунёда бизга азобдан бошқа нима қолди ўзи? – сўради Ларри.

Омина тезда Харуна берган уйдаги ўз хонасига Ларри билан чақалоғини яшаш учун кўчириб келди. Ўзи эса подвалдаги меҳмонлар учун ажратилган хонага кўчди. У бундай шундай изоҳлади: “Мен ҳомиладорман ва зинадан кўтарилиш осон эмас”.

Омина тонг саҳарда туриб, бомдод ўқиди. Сўнг узоқ вақт ўйланиб ётди. Фотима, унинг гуруҳи, Коло, Ларри ва қизчаси... ҳаммасини бир-бир ўйлаб чиқди. У Фотима ва унинг дўстлари нима учун ижтимоий ўзгаришларни ваъда қилишганига ҳайрон бўлди, ўз ишларидан қандай фойда олишади, ахир? Улар шахсий бойликлари ҳақида ўйламайдилар, қизиқ. Уларни аёллар, омма ва бошқа нарсалар билан қайғуришга нима мажбур қилди? Ҳаракат тақиқланган бўлса ҳам, янги аъзолар қўшилишда давом этипти.

Омина ўзи муаммоларни аниқроқ кўра бошлаганини англади. Фотима унга нимани таклиф қилгани ҳақида ўйлади: аёлларга таълим бериш ва кўмаклашиш учун уюшма. У муаммолари бўлган аёлларга қандай ёрдам беради? Бу қандай бирлашма бўлади?

Қаттиқ чақмоқ чақнади, шундан кейин мома-қалдироқ гумбурлади. Бир неча дақиқадан сўнг ёмғир ёға бошлади. Омина университетга кириш куни тушган сурати илинган катта рамкага қаради. Мана, у расмининг марказида. Фотима чап томонида, Рабби эса унинг ўнг томонида турибди. Рабби ўқишни тугатди, уйланди, кейин ҳуқуқшунослик мактабига қайтиб, ҳуқуқшунослик билан шуғуллана бошлади.

Омина аёллар уюшмасининг ташкил этилиши ҳақида фикрлади. “Бир синаб кўрсаммикан?” – деди пичирлаб. Аёллар қанча азоб чекишади, бировга қарам бўлиш жуда қийин. У Фотимага кўлидан келганича ёрдам беришга тайёрлигини айтишга қарор қилди.

Ўша куни кечқурун Омина дугонаси келганида таҳорат олиб, намозларини ўқиб бўлгач, унинг ёнига ўтирди.

– Ёқилғи ҳақида нима дейсиз? – деб сўради у.

– Бизнинг коррупциялашган раҳбарларимиз глобал бозорда очлик ва чет эл валюталари етишмовчилиги мавжуд, деб таъкидлайдилар. Аммо нима учун улар нефт ишлаб чиқарувчи давлат бўлса ҳам, ёқилғи тақчиллиги борлигини айтишади? – деди Фотима.

– Қонунчилик палатаси танқисликнинг сабабини ўрганишга ваъда берди. Баъзи аъзолар ёнилғи тежайдиганларни айблашди, – деди Омина.

Фотима баланд овозда мурожаат қилди:

– Омборлар маълум. Уларнинг баъзилари ёқилғи қуйиш шохобчаларига эга бўлган қонун чиқарувчиларникидир. Бу танқислик нархларни кўтариш учун имкон яратди... – Фотима тўсатдан тўхтади. Харуна ҳам баъзи ёқилғи қуйиш шохобчаларига эгалик қилишини эслади. – Мен очман!

– Телотти, менда фақат қайнатилган тухум бор эди, лекин тез орада овқат тайёр бўлади, – деди Омина ўрнидан туриб. – Бу исмни унутмадингизми?!

– Йўқ, ҳали ҳам эсимда!

Телотти Фотиманинг лақаби эди.

* * *

Майро кечқурун келиб, одатдагидек турли воқеаларни сўзлаб берди.

– Бир аёл эри билан уришиб қолибди. Унинг борадиган жойи йўқ экан. Қишлоғига қайтиш учун пули бўлмагани сабабли бозорда тунабди, – деди у.

Омина жавоб беришдан олдин чуқур нафас олди, кейин орқага қайтолмаслигини билиб:

– Биз яқинда бир нарса қиламиз, – деди. – Фотима, мен сизнинг аёллар уюшмасини тузиш ғоянгиз ҳақида кўп ўйладим ва бунга ҳаракат қилишга тайёрман. Аммо бироз кутинг!

– Ажойиб! – деди Фотима хурсанд бўлиб ва қарсак чалиб юборди. – Бу яхши янгилик! Сиз катта қадам ташладингиз. Раҳмат! Жуда ажойиб иш бўлди.

VIII ФАСЛ

Бир неча ҳафта ўтгач, Омина Ларри ва Хавла ҳамроҳлигида бетоб бўлиб қолган Майрони кўриш

учун борди. Кетаётиб, кўча ўртасида иккита боланинг бир тенгдошини ураётганини кўрди. Омина уларнинг олдига югуриб борди ва орқасига ўгирилиб, Хавла билан Ларридан уларни ажратишда ёрдам беришларини сўради.

Калтакланган бола йиғларди, унинг кўз ёшлари бурнидан оқаётган қонга аралашиб, ерга томарди. Бу болалар Қуръон ўқишни ўргатадиган мактабнинг ўқувчилари эди. Униққан кийимлари озгин таналарида осилганча турарди. Шимлари йиртилган, оёқлари ингичка, сочлари кир ва тўзғиган эди.

– Нега уни уряпсизлар? – Омина болалардан бирини сўроқ қилди.

– Бир неча кун олдин бир жойга овқат сўраб боргандик, косамизга озгина солиб беришди. У эса овқатни олиб қочди. Мана, бугун уни ушладик, шунинг учун жазолаяпмиз, – деди у йиғлаётган болага имо қилиб.

– Болалар, бундай қилманглар, бир-бирингизга ёрдам беринг! – деди Омина ва яна муштлашмасликлари учун пул ҳам берди.

Кўчаларни айланиб ўтаркан, Омина атрофга боқди. У бир қанча саволлар гирдобида қолди: “Нега одамлар камбағал? Нима учун ўзларига эътибор беришмайди? Нимага баъзилар беҳуда, шунчаки яшайди? Нега бир-бирларига ёрдам бермайди? Нима учун ҳамма ҳам ўз ўрнини тополмайди? Нимага аксарият одамларда етишмовчилик мавжуд? Уларга ўз билимларидан фойдаланишга нима халал беради? Нега раҳбарларимиз бундай масалаларга аҳамият беришмайди?”

Омина беихтиёр қаршисидаги уйга эътибор қаратди. У лойдан қурилган ва атрофидаги барча уйлар каби эди. Деворига бир гуруҳ талабалар Майро ва эри ҳақидаги

шеърларни ёзиб кетишганди. Тўсатдан Омина Фотиманинг Қуръон ўқишни ўргатадиган мактабларни жоҳилликнинг энг катта макони деб тасвирлаганини эслади: “Улар Қуръонни сигир каби ўқийдилар: чайнашади, лекин ҳазм қилишмайди”.

Кекса бир кўр одам таёғи ва бўш идишини ушлаб, тиланчилик қилиш учун йўл бўйига чиқишга ҳозирланмоқда эди. Уйга киришдан олдин Омина унинг идишига бир неча танга ташлади. Чол эса, ўз навбатида унга миннатдорлик билдирди.

Майро касал бўлишига қарамай, уни кўргани келган аёлларни илиқ кутиб олди. Меҳмонлар ўтирган хонада олти бола бир пиёла шўрва атрофида айланишарди. Омина онанинг қайғусини гўё кўриб турарди. Ўғил болалар тиланчилик қилишган, қизлар эса кўча савдосида ишлашган. Уларнинг келажаги қандай бўлади? Яна сон-саноксиз ишчилар қийналиб ишлашади: сув ташувчилар, ўтинчилар, ўғрилар, жиноятчилар, ғалаёнчилар ва гиёҳвандлар. Агар улар ўқиш ва ёзишни ўргансалар, нима бўлади? Мабодо, ихтисослашган касблар бўйича ўқитилса-чи?! Бу ҳаётдан ўзи ким фойда олади? Бойларга эмас, балки камбағалларга ёрдам берилса, қандай бўлади? Уларнинг ҳаёти қанчалар ўзгарарди?

Омина бирор ижобий иш қилиш учун чуқур ўйга толди ва тўғри йўлни излай бошлади.

Ўша оқшом Оминанинг белида оғриқ пайдо бўлди. Уни тонгда хусусий клиникага олиб боришди. Муҳаммад алайҳиссаломнинг яна бир уммати дунёга келди!

Бир ҳафта ўтгач, анъанавий номлаш маросимида болага Абу Рошид дея исм қўйишди.

Бу орада Фотима “Бакарро қўллаб-қувватлаш гуруҳи” деб номланган янги бўлинмани ташкил қилди. Унга кўпгина ташкилотлар ҳамкор ҳам бўлди. Аммо Омина ҳали тайёр эмас эди. У ўзини гўдакка бағишлади. Бакарро уюшмаси сабр билан уни кутди.

Бир куни Омина ўғлини эмизаётганида олдига эри кирди. Харуна ундан Бакарро аёллар уюшмаси ёки Қонун чиқарувчи аёллар уюшмасидан бирини танлашини сўради.

– Бакарро уюшмаси! – деди аёл қатъий ва ҳеч иккиланмасдан. – Бу ерда биз лойиҳага қарши чиқадиганлар ва ўсиб бораётган капиталистлар билан яккама-якка дуч келамиз. Уюшмамизга келинг, шунда ҳаммасини ўзингиз кўрасиз!

Омина Фотима билан боғланди.

– Ростини айтинг! Очилиш санасини белгиланг! Биз тайёрмиз! – деди Фотима.

– Сиз кутишингиз керак. Мен эса ҳали тайёр эмасман, – деди Омина.

– Бир ой вақтингиз бор! Ҳомиладор ҳолда фермер хўжалигида ишлайдиган ва далада туғадиган деҳқон аёллар ҳақида бир ўйлаб кўринг. Уларнинг аксарияти туғруқдан сўнг бир ҳафтадаёқ яна ишга қайтади, – деди Фотима.

Аммо Коло Оминанинг уларга қўшилиши хавфли эканини айтиб, уюшмани расмий тузмасликка кўндиришга ҳаракат қилди.

– Бу қизлар ҳаётдан завқланишни билишмагани учун ўзингизни уларга қурбон қилишингиз керак, дегани эмас. Ўзингизга қаранг, сиз ёш ва гўзалсиз! Одамлар ўз ҳаётларидан қандай завқ олишларини кўрмаяпсизми? – Коло уни қайтаришга тинмай интиларди.

– Коло, мен ўзимни синаб кўришга ва уларга ёрдам беришга қарор қилдим. Аммо бу фақат тажриба, – деди Омина.

— Бу дунёда ҳамма нарса тақдир ҳукмида. Барчаси содир бўлиши керак бўлгани учун содир бўляпти. Биз Аллоҳ олдида кучсизмиз, — дея жиддийлик билан таъкидлади Коло.

Кутилганидек, аёллар уюшмасининг янги ғояси Бакаррода кўплаб муаммоларни келтириб чиқарди. Штатдаги ҳукмрон партия дастлаб ташкилотга қарши эди, аммо кейинчалик битта шарт билан кўнди: уюшма партиянинг аёллар қаноти бўлиши керак эди. Бу уюшмани ташкил қилишда аёллар эркин эканликлари айтиб ўтилди. Улар диний ва бошқа гуруҳларга бўлинди. Баъзилар уларни кофирлар ва Ислом таълимотларига қарши деб билишган бўлса, бошқалар шаръий дастурларни ўз ичига олгани ҳамда диндор аёллар иштирок этишлари мумкинлигини очиқ айтишди.

Бакарро аёллар ташкилоти яхши шароитлар билан таъминланмади. Бу сиёсий, этник ва диний алоқалар мураккаблашган, адолатсизлик авж олган минтақа эди. Бундан ташқари, эркакларнинг ишсизлик даражаси жуда юқори, ривожланиш эса паст бўлиб, жинсий камситиш ҳамда эксплуатация ўта кучайганди. Энг асосий масала бўлган қашшоқлик ва аёлларнинг азоб-уқубатлари, уларнинг тенг кўрилмаслиги унут бўлганди. Аёлларни озод қилиш гуноҳга яқинроқ эди гўё. Шу нуқтаи назардан бу ассоциациянинг ташкил этилиши барчада катта қизиқиш уйғотди ва уни ишга тушириш вақти келганида Бакарро аҳолиси катта умидга эга эди.

Университетда Бакарро аёллар уюшмаси учун тайёргарлик йиғилиши бўлиб ўтди. Омина етиб келгач, гуруҳ аъзолари билан учрашди. Улар етти киши эдилар: Биликсу бошчилигидаги тўрт қиз ва уч йигит.

Биликсу ассоциация тегишли вазирликда расмий рўйхатдан ўтганини эълон қилди. Гарчи Омина бошқарувда бўлса ҳам, мунозара пайтида жим қолди. У таклиф қилинганларнинг барчасига рози бўлмади, лекин уюшма унинг алоқада бўлишидан жуда хурсанд эди.

Ниҳоят, улар қобилиятларини, ўз ғояларини кўрсатиш ва кенгайтириш учун имконият топишди. Агар саъй-ҳаракатлардан ижобий натижалар юзага келса, унда уларнинг обрўси, албатта, ортади. Энди Омина кунларини янада бахтли ўтказадиганга ўхшайди.

Учрашув тахминан икки соат давом этди ва шу вақт ичида очилиш маросими ўтказилиши тўғрисида қарор қабул қилинди.

– Яхши қолинглар, яқинда кўришамиз, – деди Омина кетишдан олдин қувноқ жилмайиб. Уйга боргунча юзидан табассум аримайди.

IX ФАСЛ

“Сиз ҳозир турмуш қургансиз ва эрингиз сизнинг хўжайинингиз. Унга бутунлай итоат қилинг, чунки никоҳ жиддий ва муқаддасдир. Сиз эрингиз айтган нарсанинг ҳақиқат эканига ишонишингиз керак ва унинг айтганини қилишингиз зарур. Эрни ҳурмат қилиш Аллоҳни ҳурмат қилиш билан баробардир”.

Омина тушида кучли ва аниқ овозни эшитди. Уйғониб, хонага қаради, сўнг боласига боқди, яна кўзларини юмди. Одатда эрта тонгнинг орзуларидан завқланарди. Лекин бугун ундай бўлмади, атрофдаги шовқин тушини англашига халақит берарди: кушларнинг сайраши, машиналар овози, ибодатга чорловлар, турли қичқириқлар...

Шу куни Омина одатдагидан эрта уйғонди ва кайфиятсиз ҳолда бироз ётди. Бу шанба куни эди... очилиш маросими куни.

Пешиндан кейин Омина тезда ювинди ва дид билан кийинди, бироз пардоз ҳам қилди.

Абу Рошидни эмизгач, синглиси Руқаяга топширди.

Омина оқ “Мерседес”да бошланғич мактабга борганида Фотима ва Бакарро қўллаб-қувватлаш гуруҳининг бошқа аъзоларини кўрди. Бино олдида чодир ўрнатилганди. Меҳмонлар учун қулай шароит яратилган бўлиб, ҳамма нарса чиройли қилиб жойлаштирилганди. Чодир олдида ва ҳовлида аёллар гавжум эди. Хуллас, ўриндиқларнинг ярми тўлганди.

Омина атрофга қаради. Шу орада Ахборот вазирлигининг юк машинаси келди ва карнайлар ўрнатилди.

– Кўрқманг, – Фотима унга маслаҳат берди, – сиз оломон олдида гапиришга энди ўрганасиз. Фақат ўзингизни дадил тутинг. Сўзларингизни қайтадан ўқиб олишингиз лозим, шунда фикрингизни яна ҳам яхши ифодалаб берасиз.

Таклиф этилган меҳмонларнинг кўпи кечикди. Омина ўтирар экан, қоғозга туширилган нутқини қайта-қайта ўқирди.

Оминанинг бирдан меҳмонлар орасида Мухторга кўзи тушди. У юраги тез ураётганини ҳис қилди. Йигитнинг кўриниши ажойиб эди, костюми уни янада жозибали кўрсатарди.

Мухтор яқинлашганида Омина унга юзлаб саволлар бермоқчи эди, лекин жуда уялди. Аёл атрофидаги одамлар унинг хатти-ҳаракатларида бирор ўзгариш сезмадимикан, деб ташвишланарди. У Мухторга қаради ва унинг қарашлари шунчалик чуқурлашдики, шу лаҳзада ерга қулаб тушиши мумкин эди. Лекин тезда ўзини ўнглаб олди ва кўзини дарҳол ерга қаратди.

- Қандайсиз? Ишларингиз яхшими? – сўради Мухтор.
– Мен яхшиман, раҳмат! Ўзингиз-чи? – деди Омина.
– Яхшиман, ўз ишларим билан бандман. Яқинда бошқа университетга ўтаман, – деди Мухтор.
– Худо ёрдамчингиз бўлсин, – деди Омина. Унинг овозида титроқ ҳали ҳам бор эди. – Ишонаманки, бу бизнинг охириги учрашувимиз бўлади.
Мухтор орқасига ўгирилиб, чиқиб кетди. Омина унга қараб қолди. У салобатли эди.

Биликсу унга мурожаат қилди:

– Омина, дастурга биноан давлат мадҳиясидан кейин нутқ сўзлайсиз. Сиз фақат ўзингизга ишонишингиз керак. Шунингдек, эҳтиёт бўлинг, карнай овозидан кўрқманг. Ваҳима қилманг!

Залда унинг эри, фахрий меҳмонлар ва яна кўплаб одамлар бор эди.

Биликсу микрофонни олди ва текшириб кўрди. Кейин томошабинларни кутиб олди. У давлат мадҳиясининг ижроси учун Ахборот вазирлиги ходимига ишора қилди. Ҳамма ўрnidан турди. Давлат мадҳияси янграганидан сўнг дуога қўл очилди.

Биликсу Бакарро аёллар ассоциациясининг асосчиси ва координатори бўлган Оминани ўзининг таъсис нутқини сўзлаши учун даврага таклиф қилди. Бу ёш онанинг ҳаяжонли онлари эди. У ўрnidан туриб, диққат билан микрофон томон юрди. Сўзлашдан олдин атрофга қаради ва одамларнинг юзларини кўрди, кўзлар унга тикилганди. Омина титрай бошлади. У ҳаяжонланаётган бўлса ҳам, гапиришга мажбур эди.

– ...Бизнинг асосий мақсадимиз Бакарро шаҳридаги аёлларнинг таълимини, ижтимоий ва иқтисодий мавқеини ошириш... Шундай қилиб, биз адолатли жамият қуришга ҳаракат қиламиз... Биз аёлларнинг миллий ҳукумат ҳамда маҳаллий ҳаётдаги иштироки уларни

озод қилиш учун жуда муҳим шарт эканига ишонамиз ва даъво қиламиз...

Омина бошини кўтарди ва йиғилганларга қаради. Унга қараётганларнинг назарлари шунчалик кучли эдики, гўё жасадини текшираётгандай ҳис қиларди ўзини.

Омина қоғозга қайта қараганида, баъзи хат-бошиларни ўтказиб юборганини англади, лекин ўқиши керак бўлган ҳамма нарсани ўқиди.

– Тарихга назар солсак, зўравонлик, эксплуатация, адолатсизлик ва бошқаларга инсонларнинг саводсизлиги, билимсизлиги сабабчи бўлганини кўрамиз. Шундай қилиб, бизнинг биринчи қадамимиз аёллар ўртасида таълимни йўлга қўйишдир. Сизга иккита муҳим гапни эслатиб қўяй: бойлик – бу пулнинг эмас, ақлнинг мавжудлигидир ва аёллари билимсиз бўлган мамлакат бир қанотли қуш кабидир. Агар биз ривожланмоқчи бўлсак, аёлларга сабоқ беришимиз керак. Мабодо, улар ўрганишмаса, унда бутун жамият зулматда қолади. Чунки аёллар келажакда ўз фарзандларига ҳам билганларини ўргатиши мумкин... Биз маҳаллий штат ва федерал ҳукуматнинг қуйидаги мавзуларга алоҳида эътибор беришларини сўраймиз: иш жойида аёлларни эркаклар билан тенглаштириш, ёлғиз ёки оилали аёл хизматчиларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва хавфсизлигини таъминлаш, қизларнинг таълим олишини рағбатлантириш, эрта турмушга чиқиш ва мажбурий никоҳдан воз кечиш, оиладаги зўравонликка қарши қатъий қонунлар қабул қилиш, барча муносиб аёлларни иш билан таъминлаш... Машҳур бир гап бор: агар сизнинг бир йиллик режангиз бўлса, маккажўхори етиштирасиз; агар сиз ўн йилга режа қилсангиз, дарахт экасиз; агар келажакни режалаштирсангиз, одамларга билим берасиз. Биз Бакарро келажagini режалаштиришга қарор қилдик. Биз янада муваффақиятли, бахтли ва яхшироқ ҳаётда яшашни хоҳ-

лаймиз, шунинг учун аёлларни ўқитмоқчимиз, – дея Омина ўз нутқини тугатди.

Х ФАСЛ

Бакарро аёллар уюшмасининг ишга туширилиши ҳақида кўп гаплар бўлди. Мухолифат партия унинг очилишини олқишлаб, олдинга катта қадам, дея баҳолади. Ҳукмрон партия эса Омина ва кўллаб-қувватлаш гуруҳининг талабларига кескин қарши чиқди. Янги уюшма улар билан курашди. Омина нима учун зиддият бўлаётганига тушунмади. Нега бошқалар эшитишни хоҳлаган нарсани айтса, унга қарши туришмоқда?

Омина кундузи синглисини чақириб, бошланғич мактабга борди. У ерда катталар саводхонлиги дастурининг биринчи дарси бошланади. Ўттиздан ортиқ хотинқизлар биринчи синфни тўлдиришибди.

Етиб борганида ҳаммалари сабрсизлик билан кутиб ўтиришган экан. Ўқувчи аёллар Оминадек ҳаяжонда эдилар. Кўллаб-қувватлаш гуруҳининг беш аъзоси уларнинг қаршисида туришарди.

Хонада бироз сукунат ҳукм сурди. Узун бўйли, “жинси” шим кийган талаба ўзини таништирди:

– Мен Данламиман, сиёсий фанлар талабасиман. Биз доимий ўқитувчилар ишга олингунича “Бакарро ва таълим” лойиҳасида иштирок этишга розилик бердик. Агар муваффақиятга эришсак, эҳтимол, бошқа шаҳарларда ҳам бу каби мактабларни очармиз. Шундай қилиб, бизнинг билимимиздан кўпроқ аёллар фойда олишига ишонамиз. Биз катталар учун олти ойдан кам вақт давомида ўрганиш мумкин бўлган “Ҳассан модели” бўлимларини туздик. Маълумки, ҳар қандай жамиятда таълим муҳим аҳамиятга эга. Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссалом шундай деганлар: “Илм олиш ҳар бир муслим ва муслимага фарздир”. Турли сабаб-

ларга кўра ҳозирги вақтда дарсларга қатнаша олмай-диган аёлларга келсак, уларнинг уйларига ўқитувчи юбориш ниятидамиз. – Данлами бироз жим қолди. Сўнг соқоли олинган, катта оқ халат кийган ва салла ўраган болага ишора қилиб, сўзида давом этди: – Бу Мусо ал-Аҳмад. У ва бошқа мусулмон талабалар араб тили ҳамда Ислом динидан дарс беришади. – Кейин у бошқа ўқитувчиларни ҳам бирма-бир таништирди. – Ребека Басарро соғлиқни сақлаш лойиҳаси учун жавобгардир. Бунда икки ҳамшира, акушер ва тиббий инспектор иштирок этишга рози бўлди. Улар сизга ўзингизни қандай қилиб тоза ва соғлом сақлашингиз ҳамда атрофингизни қай тарзда озода тутишингизни ўргатишади. Яна ҳомиладор аёллар ва эмизикли оналарга ҳам жавобгардир.

Ребека жилмайди ва унинг қулоғига пичирлади:

– Мен умумий фаолият билан шуғулланаман ҳамда турли этник гуруҳларнинг ҳаёти, уларнинг эътиқодлари ва бошқарув тизимлари тўғрисида сизга гапириб бераман. Шунингдек, мамлакатимиз, қитъамиз ва дунё олдида турган муаммолар ҳақида сўзлайман.

Омина синфнинг охирига бориб, деворга суянди. Данлами эса доскага катта дунё харитасини осиб қўйди.

– Бу дунё харитаси. Унда кўп давлатлар бор. Ҳар бирининг ўз ери, аҳолиси ва ҳукумати бўлган бир юз саксон мамлакат! – У дунёнинг аҳоли яшайдиган ва яшамайдиган жойларига ишора қилди. – Бу Африка, бу бизнинг минтақамиз, Нигерия – бизнинг мамлакатимиз, биз дунёнинг бир қисми эканимизни кўришингиз мумкин.

– Устоз, баъзилар оламни думалоқ дейдилар, шундайми?! – деди ўқувчилардан бири.

– Ҳа, шундай! Бу шунчаки харита. Сиз географияни ўрганасиз, вақт ўтиши билан буларнинг барчаси сизга аён бўлади. Шунингдек, ёмғир, турли фасллар ва ҳоказолар ҳақида билиб оласиз.

– Устоз, Макка қани? – деб сўради ўрта ёшли бир аёл орқа қатордан.

Ўқитувчи кулди ва унга харитага қарашини айтди.

– Бу Саудия Арабистони, Макка мана, бу эса Мадина.

– Бир кун бу муқаддас жойни зиёрат қилиш учун бо-ришни орзу қиламан.

Тахминан бир соатдан сўнг кириш дарслари тугади. Тез орада бошқа дарслар бошланди. Бакарро аёллар уюшмаси доимий ўқув хоналари ва расмий молиявий таъминотга эга бўлмаса ҳам, ташкилотчилар лойиҳани давом эттиришга қарор қилишди.

* * *

Баъзи эркаклар хотинларининг дарсларда иштирок этишига рухсат бермади, бошқа аёллар эса олдин қанча хотин-қизлар қатнашишини кўришни хоҳлашди. Ҳаёт ҳам ҳаракатсизликдан фаолиятга ўзгара бошлади.

Кўпинча Омина уюшма фаолиятини қандай қилиб доим сақлаб туриш ҳақида ўйларди.

Бир неча кун ўтгач, Биликсу ва Фотима келганида у ўғли билан диванда ўтирарди. Дугоналари биринчи дарсда қатнаша олмаганликлари учун узр сўраб, ўқув материаллари олиб келганликларини айтишди.

Омина уйидаги хоналардан бирини хотин-қизлар уюшмасининг штаб-квартираси сифатида берган бўлиб, уни стол ва олтита ўриндиқ билан таъминлаган эди.

Биликсу машинасидаги йигитга пичирлади:

– Бир нечта картон қути ва стикерни олинг. Омина кўриши учун стикерни ушлаб тулинг.

– Мен Дунладийман, санъат соҳаси талабаси ва Глориянинг дўсти. Мен бун сизнинг ассоциациянгиз учун қилдим ва сизга тақдим этаман, – деди йигит.

Омина мулойимлик билан қабул қилди. У учта асо-сий рангга чиройли бўялган: қора, қизил ва яшил. Ўқийдиган ҳамда ишлайдиган аёллар тасвирланган. Ушбу расмлар остига эса “Аёллар! Ўқинг, ишланг ва ҳа-ётингизни тартибга солинг!” – деб ёзилган эди.

Омина уни мақтади. Картон кутиларни очиб, дарсликлар, дафтарлар, бўр ва бошқа материалларни кўрди.

– Буларнинг барчаси сиз учун, – деди йигит қувонч билан.

– Биз жуда миннатдормиз! – деди Омина хурсанд бўлиб.

Омина Фотиманинг ёнига борди.

– Сизга нима бўлди, жуда чарчаган кўринасиз?! – деб сўради у дугонасидан.

– Бошим қаттиқ оғрияпти, – деди Фотима. – Сизга бир нечта диск беришим керак, – у дискларни узатди. – Мен дам олишим зарур.

Фотима узоқ кунлик оромдан кейин яна бақувват ва ғайратли бўлиб қайтди. У келганида уюшмадагилар янада фаоллашди. Фотима болалар билан ўйнар, аёллар билан ҳазиллашар эди.

– Омина, бизга нима хизмат? – сўради Фотима мулойим оҳангда.

– Биз оиладаги зўравонлик муаммоси бўйича кичик йиғилиш ўтказамиз ва шаҳардан аёлларни таклиф қиламиз. Яна кампусда учрашишни хоҳламаймиз, шунинг учун уюшмадаги хоналардан бирини олишимиз лозим, – деди Омина.

– Яхши! Учрашув қачон?

– 8 март – Халқаро хотин-қизлар куни, – деди Омина табассум билан.

– Менда яна битта фикр бор, – деди Фотима. – Биз кечқурун йиғилиш аъзолари томонидан маъруза қилишимиз мумкин. Африкалик аёллар дуч келадиган муаммолар ҳақида гаплашамиз.

– Менинг эътирозим йўқ, уларга айтаман.

8 март куни Омина, Фотима ва бир неча хотин-қизлар Бакарро аёллар уюшмасининг марказий хонасида тўпланишди. Фотима бошини қора мато билан ёпган жувоннинг ёнида турарди.

– Бу саудиялик қиз оиладаги зўравонлик қурбони бўлган. У бизга ўз ҳикоясини тўғридан-тўғри гапириб бериш учун бу ерга келди, – деди у.

Жабрдийда аёл иккиланган ва асабий ҳолда гап бошлади. У қўрқар, йиғлар, сўзларни топишга қийналар эди:

– Мен унга турмушга чиққанимдан бери тинчликни билмадим. Мени мунтазам равишда уради. Бирон баҳона топиб, дўппослагани дўппослаган. Масалан, “Овқат мазали эмас”, “Мени самимий қабул қилмагансан” ва ҳоказо. Эрим қизимнинг олдида ҳам мени уради. Она-бола қўрқувда яшаймиз.

– Бизга жароҳатларни кўрсатинг, яширманг, – деди Фотима.

У буни хоҳламади. Биликсу эса жувоннинг олдига келиб, эҳтиёткорлик билан юзидаги пардани олди. Шунда янги яралар, шишган лаблар ва қора бўлиб кўқарган кўзлар кўринди. Аёл танасининг бошқа қисмларида ҳам кўқаришлар бор эди.

– Кўп аёллар шундай кун кўришади, – деди Биликсу. – Улар бундай жароҳатларни уят ва қўрқувдан яширадилар. Парда бу шафқатсизликни яширишга ёрдам беради.

– Сиз қайтиб кетасизми? – деб сўради Омина саудиялик аёлдан.

– Кетадиган жойим йўқ, – дея жавоб берди у.

– Меҳрибон ва Раҳмли Аллоҳ сизга эрингизнинг шафқатсизликларига қарши туришингиз учун куч-жасорат берсин, – деб дуо қилди Фотима.

Биликсу ўрнидан туриб:

– Сизни ишонтириб айтаманки, эрингиз биз билан гаплашганингизни билмайди. Агар сизга бирор нар-

са бўлса, илтимос, биз билан ёки Омина билан боғланинг, – деди.

Саудиялик аёл уларнинг таклифига рози бўлди.

– Мен ушбу терроризмга қарши турганим учун хурсандман, аммо ҳозир бундай қўполликка индамаган жамиятимиз учун йиғлашим керак, – деди Фотима.

– Муаммо шундаки, аксарият аёллар ўзларини қадрламайдилар, шунинг учун улар тайёр жабрланувчилардир, – деди Ребека.

– Нима, армия бошлиғи сизни ҳеч қачон урмаганми? – Ребекадан сўради Фотима.

– Йўқ, у менга ваъда берган.

– Ҳеч қачон бу йиртқич ҳайвонларнинг формасини кийманг, – деди Фотима. – Келинг, Мухторни мисолда кўрайлик, биз бир-биримизни урамиз ёки мен уни ураман...

Ребека мағрурланиб деди:

– Мен умид қиламанки, бунинг ҳеч ҳам иложи йўқ. Мухтор уриш учун жуда чиройлилик қилади. У менга қадрлидир. У севишга арзийдиган инсон.

Оминанинг рашки келди, аммо сездирмади. Биринчи марта Ребека Мухторни севишини билган эди.

– Агар шундай бўлса, агар аёл эркакни севса, унинг зарбаларини қабул қилади, – деди у кулиб.

– Мен тушунмаяпман, – деди Фотима. – Биз ҳаммамиз айбдормиз ва ўзгариш учун жавобгарликни ўз зиммамизга оламиз.

– Бу саудиялик аёл битта мисол. У Аллоҳни танийди. Шунга ўхшаш яна қанча аёл бундай шафқатсизликка чидайди.

– Бизнинг ишимиз жуда кўп, – деди Фотима.

Кечкурун Фотимани тинглаш учун аёллар тўпланишди. Омина Хавла ва Ларри ҳамроҳлигида мактабга борди. Ҳаддан ташқари жазирамага қарамай,

улар қанча аёлларнинг уйларидан чиқиб келганини кўриб хурсанд бўлишди. Биликсу, Фотима ва Омина аёлларнинг терлаган юзларига қараб ўтиришди.

– Ҳаммага хайрли кеч! Бугун биз Халқаро хотин-қизлар куни муносабати билан биринчи марта Бакаррода тўпланиб турибмиз. Ушбу кунда бутун дунё бўйлаб аёллар ўз муаммоларига эътибор беришади ва уларни ҳал қилиш йўлларини излашади. Бу биз ёлғиз эмаслигимизни кўрсатади. Бизнинг умумий ташвишларимизни таъкидлаган ҳолда Фотима Африкадаги аёлларга хос бўлган муаммолар ҳақида гапиради. Ишончим комилки, сиз уни жуда яхши биласиз ва бу нутқ сизга ёқади, – деди Омина.

Фотима ўрnidан турди ва жилмайган ҳолда кўйлагини тўғрилаб кўйди. У хотиржам ва ўзига ишонган эди.

– Ҳикояларда биз аёлларнинг нақадар гўзал эканимиз ва эркаклар бизга қанчалик фидокорлиги тасвирланади. Аммо тасаввур қилинг, бу меванинг ташқи кўринишидир. Хўп, унинг ичида нималар бор? Ҳеч қаерда аёлларнинг қандай азобланишлари ҳақида ҳеч қанақа маълумот йўқ. Баъзи жамиятларда хотин-қизлар эркинликларга эга, бошқа жамиятларда эса маҳбуслар сингари уй ишларига боғланиб қолишган. Африкада биз мустамлакачилик ўқидан жуда кўп азобуқубатларни бошдан кечирдик ва Африканинг аксарият давлатлари сиёсий мустақилликка эришган бўлсалар ҳам, қийналмоқдамиз. Сизнинг бизнесингиз амалий назоратсиз, ҳеч нарса қилаолмайди. Бизнинг Нигерия минтақамизда аёлларни озод қилувчи, уларни қўллаб-қувватловчи дин бўлган Исломни қабул қилмоқдалар. Дарҳақиқат, Африканинг кўплаб жойларида аёл – бу завқланиш манбаи, уй юмушларини бажарувчи, сотиладиган товар, бола туғишда ишлатиладиган машина кабидир. Африкалик аёлларнинг аксарияти кундузи қул, кечалари малика. – Фотима сумкасидан

рўмолчасини олиб, юзини артди ва сўзида давом этди: – Жамиятимиздаги эркаклар ҳукмронлигини енгиб ўтиш жуда қийин, чунки вақт ўтиши билан бу қонун сифатида ўрнатилиб, дин томонидан муқаддас қилинган. Аммо биз ўрнимиздан туриб, яхши маънода курашишимиз мумкин. Барчангизни Бакарро аёллар ассоциациясини қўллаб-қувватлашга чақираман. Эркаклар ўзлари хоҳлаб бизга ҳуқуқ ва эркинликлар беришларини кутсак, бунга эриша олмаймиз. Барча дарсларга келишга ҳаракат қилинг, иложи борича бунга ҳисса қўшинг. Муаммоларингизни яширманг! Фикрларни баҳам кўринг, саволлар беринг. Омина ва бошқа ташкилотчилар ушбу мавзуларни сиз билан очиқ тарзда муҳокама қилиш учун шу ерда. Халқимизда шундай гап бор: “Савол берган киши ҳеч қачон адашмайди!” Раҳмат!

Фотиманинг нутқи тугагач, бошланғич мактаб ўқитувчиси бўлган Лавал оддий савол берди:

– Эркакларнинг ҳукмронлигини енгиш учун нима қилишимиз керак?

Фотима ва Биликсу ўзаро маслаҳатлашгач, Фотима яна ўрnidан турди ва деди:

– Биз аёлларнинг курашишимиз бутун жамиятдаги ўзгаришлар билан боғлиқ бўлиши керак. Аммо аввал биз бирлашишимиз, меҳнат қилиш ҳуқуқи ва тенг маош олиш учун ҳаракатланмоғимиз зарур. Мажбурий ва эрта никоҳларга қарши туришимиз, барча даражадаги таълим олиш ҳуқуқларимизни талаб қилишимиз, оиладаги зўравонликка қатъий норозилигимизни билдиришимиз даркор. Мухтасар қилиб айтганда, сиёсий, ижтимоий, иқтисодий имкониятларни қайта тақсимлаш керак ва бу фақат ҳозирги бузуқ тизим қулаган тақдирдагина юз бериши мумкин.

– Менинг эрим сиз ҳақингизда жуда кўп гапиради, – деди Саида хоним самимийлик билан.

– Эрингизми?! – Омина қизиқиб сўради.

– У университет ўқитувчиси ва сизнинг уюшмангизга жуда қизиқади.

– Мен уни ҳеч қачон учратмаганман, деб ўйламайман, – жавоб берди Омина.

– У Фотима ва Биликсунни билади. Эрим сизнинг ташкилотингиз келажақда кўп нарсага эришади, деб ўйлайди. У сиз ҳақингизда китоб ёзишни хоҳлайди.

Колонинг келиши суҳбатни давом эттиришга тўсқинлик қилди. Костюм кийган ва қора галстук таққан, узун мўйловли Абдуллоҳ Саида хонимнинг ёнига келди, улар бирга чиқиб кетишди.

– Хўш, Коло, нима қилиш керак? – сўради Омина.

– Асосий товарларни импорт қилиш ва сақлаш, шунингдек, гуруч ва тузни қайта тўлдириш. Менимча, қайта тўлдиришдан чарчагансиз. Дастлабки қоплардан гуруч миқдорини камайтириб, янгисини тўлдиришингиз керак, – деб тушунтирди Коло.

– Буни ҳазил учун айтяпсизми? – сўради Омина.

– Йўқ, бу ҳазил эмас, – деди Коло.

– Ахир шартномаларни бузиш, порахўрлик, ҳужжатларни сохталаштириш ва бошқалар тақиқланган-ку. Унутманг, эшиклар маълум вақт давомида ўзгариб туради. Қалбаки материаллар ўрнига ускуналар, хом ашёлар импорт қилинг, ҳашаматли барларингиз фаолиятини йўлга қўйинг, – деди Омина.

– Энди бу айтганларим муваффақият қозониш йўлида, – деди Коло.

Коло ноқонуний нефть қазиб олиш учун хорижий корхоналар ва транспорт компаниялари билан тил бириктириб, ўз навбатида, фоиз ҳам олар эди. Ўз пулларини Лихтенштейн ва Люксембургга сармоя қиларди.

– Улар банкларда пул бор, деб ўйлашади. Менга ишончли манбалар Лукас Дангуланинг давлатнинг минерал хом ашё ресурсларини бошқаришини айтди, – деб минғирлади Омина ўзига келолмай.

– Бу ҳам бир иш тури. Мен буни жуда яхши кўраман. Лекин Батор ва эрим ёқтиришмайди. Аммо улар рози бўлишади.

Оминанинг кўзи семиз бир одамга тушди. У эрининг бизнес шериги эканини биларди.

– Сиз бу одамни танийсиз, шундай эмасми? – сўради Коло.

– Ҳа, лекин мен уни яхши билмайман, – жавоб берди Омина.

– Мен сизга унинг қандай қилиб бойиб кетганини айтаман. У хизматда омборчи бўлганида барча буюмларни ўзига олиб, бинога ўт қўйган.

Омина ўзини назорат қила олмай:

– Нима?! – дея баланд овоз билан қичқирди. Бунга ишоналмади, ҳайратдан оғзини очиб қолди.

– У ҳисобчи бўлганида давлат пулларини ўзлаштирган ва истеъфога чиққан. Бир ҳафта ўтгач, ушбу иш билан боғлиқ барча ҳужжатларни олдинги офисида яширин тарзда йўқ қилиб юборган, – деди Коло.

– Мен бунга ишона олмайман, – деди Омина.

– Ҳа, шундай бўлган! Эрим менга ҳаммасини айтган. Бундан ташқари, энди у энг бой ишбилармонлардан бири ва яқин келажакда парламентдаги ўрин учун курашиш ниятида.

Шате очилиш маросимини эълон қилиш учун Колога пичирлади. Омина хафа бўлиб нари кетди. У бурчакда турар, меҳмонлар ҳаяжонланиб суҳбатлашишаётганига эътибор берар эди. Сигарет тутуни атир ҳиди билан аралашиб кетди ва бирдан кўнгли айнигандай бўлди. Лекин Коло ундан шу ерда туришини илтимос қилди. Кейин Ҳожи Иброҳимни кўрди. У меҳмонлар билан гаплашаётган эди.

– Бакарро соғлиқни сақлаш лойиҳаси қандай иш олиб бормоқда? – Ҳожи Иброҳим такаббурлик билан сўради.

Омина эҳтиёткорлик билан жавоб берди:

– Ҳозирча жуда зўр!

– Айтишим керакки, аёлларни ташкиллаштиришдаги жасоратингизни ҳурмат қиламан.

Омина қисқа суҳбатдан сўнг Коло билан бирга жўнади.

– Яқин орада шаҳарда поликлинаика ташкил қилмоқчиман, – деди Коло гап бошлаб.

– Дори-дармонлар шифохонадан клиникага олиб бориладими? – сўради Омина.

– Йўқ, тўғридан-тўғри эмас. Менга унга пул тўлаш кераклигини айтишди, – деди Коло.

– Нима учун дори-дармонларни ва тиббий асбобларни тўғридан-тўғри импорт қилмаслик керак? – сўради Омина.

– Хусусий клиникаларда юзага келган келишмовчиликлар жуда катта. Шунинг учун клиникалар расмий шифохоналарга ишониши керак. Қоида тариқасида расмий шифохонадан етказиб бериш осонроқ.

Омина ўзига етарли маълумотни олди ва кетишга қарор қилди. Бу сафар Коло рухсат берди. Ташқарида ялтироқ салла ўраган бир чолга кўзи тушди.

– Бу ким? – сўради Омина.

– У Демби қишлоғининг раҳбари. Икки йил олдин бир банкка пул ўтказди. Шундай қарз берганки, банк унинг қўлида эди. Кейин шунчаки тўловлардан воз кечди ва бу йўлни тарк этди, – деди Коло.

Кетиш пайтида Омина Колога миннатдорлик билдирди, машинага ўтирганидан сўнг у директор бўла олмаслигини айтди.

Омина келганида Фотима Абу Рошидни чўмилтираётган эди. У болани сувдан кўтарганида йиғлади. Омина ўғлини олиб, қуритди ва кийинтириш учун Фотимага қайтариб берди. У дугонасига зиёфат ҳақида сўзлаб берди, аммо Фотима ажабланмади.

– Сиз кўрган ва эшитганингиз чумоли бошидек нарса. – Фотима Абу Рошиднинг таглигини эҳтиёткорлик билан алиштирди. – Агар рақобат бўлса ва сиз судья бўлсангиз, кимга мукофот берасиз?

– Албатта, Колога! – деди Омина.

– Нима учун?

– Чунки у дугонам, – деди Омина ва боласини эмиза бошлади. – Бир неча йил олдин Батор Лондонда ўзига уй қурдирди. У уйни ёқтирмади ва жуда кичик санади.

– Мен бу ҳудудни жуда яхши биламан. Сўнг у нима қилганини тахмин қила оласизми? – сўради Фотима.

– Билмайман, – деди Омина.

– Фермерга тўлиқ сотди! Болаларни бу ерда ўқи-тишга керак бўлган барча пуллар Лондоннинг бутун кўчасини сотиб олиш учун ишлатилган. Бу – воқеанинг охири эмас. Шартномадаги ёзувларни ўқимай туриб, имзо қўйилганди. У уч йилдан кейин ўша ерга етиб борган ва полиция фермерни қувиб чиқарган. Батор пулни ҳам олди, уйни ҳам, – деди Фотима бош чайқаб.

– Колонинг эри ҳақида нима дейиш мумкин? – сўради Омина.

– Биласизми, у қандай қилиб пулларни қўлга киритади? Кўп йиллар давомида у ва Батор бутун Африка бўйлаб қурол ҳамда ўқ-дориларни сотди. Уларга бутун дунёдан уруш ва можаролар чиқариш ниятида бўлган харидорлар келарди... Бу узоқ ва ҳаяжонли ҳикоя. Лекин мен уни охиригача ичимда сақлайман. У Лондонда дипломат бўлиб отамга хизмат қилган. Кейин аэропорт маъмуриятига раҳбарлик қилишни давом эттирди. Порт маъмуриятига ҳам ўтди. Сўнгра

Макка шахрига борди. Менинг бош директорим у ерда ўн йилдан буён ишлайди ва миллионлаб даромад топтоқда. Ушбу кескин вазиятда ҳукумат мамлакатнинг саксон фоизини замонавий темирўл тармоғига улаш бўйича улкан дастурни амалга оширди. Афсуски, бугун атрофга назар ташланг, улар нафақат темирўлни қилишмади, ҳатто мавжудларини ҳам сақлаб қолишмади. Лойиҳани молиялаштириш учун ҳукумат ва чет эл банкларидан пул олинди, аммо бу фойда бермади. Уларнинг деярли барчаси талон-тарож қилинди. Пуллар эса тўғридан-тўғри ўзи ва шерикларининг ҳисобига ўтиб кетди.

– У пулини нимага сарфлайди, деб ўйлайсиз? – сўради Омина.

– У тезюрар машиналарни яхши кўради. Нью-Йорк ва Лондон каби кўпгина жойларда хусусий машиналару гаражларга эга. Шунингдек, бир нечта “Феррари”лари бор. Иккита яхта сотиб олган ва фотосуратларини ҳам жўнатган эди. Яна қимор ўйини билан шуғулланади. Бир куни унга агар ўлса, ўзи билан фақат оқ матони олиб кетишини айтдим. У эса жаҳл қилди, – деди Фотима.

Абу Рошид ухлаётган эди.

– Фотима, сиз энди жамиятимиздаги ўғрилар, фирибгарлар ва шунга ўхшашлар тоифаси тўғри-сида ўйламанг. Майли, бошқа нарсалар ҳақида баҳслашишингиз мумкин.

Фотима сумкасини олди ва деди:

– Инжилда шундай сўзлар...

– Менга Муқаддас Китобни ўқияпман, деманг, – деди Омина унинг гапини бўлиб.

– Йўқ, ундай эмас. Аммо бир нечта қизиқарли қисмларини ўқияпман. Мен яхши кўрган бир парчада шундай дейилади: “Ким нимадирга эга бўлишни хоҳласа, бундан кўпроғига эришади. Ким ниманидир йўқотишдан кўрқса, у ўзида борини ҳам йўқотади”.

Бир неча дақиқа чуқур мулоҳаза юритгач, Фотима бирдан ҳаяжонланиб деди:

– Мени Жибрил Муҳаммадни хотирлаш маърузасида нутқ сўзлаш учун таклиф қилишганини айтишни унутибман! Мавзу билим ва жамият ҳақида. Шунингдек, у тўғридан-тўғри давлат телевидениеси, радиоканалларида муҳокама қилинади. Ҳокимнинг ўринбосари, таълим бўлими бошлиғи, бош судья, университет декани ва еттита кафедра мудири, ётоқхонадаги барча талабалар иштирок этишади. Бу мен учун ҳозиргача берилган энг яхши имконият ва мен бундан фойдаланаман. Нутқ матнини ташкилотчиларга олдиндан беришдан бош тортдим.

– Уни барча эшитадими? – сўради Омина.

– Албатта! – деб Фотима музлаткичдан сув олиб ичди. Сўнг қизил рўмолини ўраб, сумкасидан қоғозларни олди-да, югурганча чиқиб кетди.

– Халқаро муносабатлар билан қизиққан ҳар бир киши ғарбий мамлакатлар бизнинг кундалик ҳаётимизга катта таъсир кўрсатишини яхши билади. Сўнгги бир неча ўн йилликлар ичида бизнинг ички ишларимиз ёмонлашмоқда ва хавфга яқинлашмоқда. Шубҳасиз, бу уларнинг иқтисодий ишларга аралashiши натижасидир, – деди Фотима. – Уларнинг кучининг асосий манбаи нима? Улар кучли бўлишининг бош сабаби билим ҳамда бошқариш қобилиятидир. Бизда йилига еттита ёмғирли ой бор, аммо биз сув таъминотини қандай қилиб тўғри йўлга қўйишни, қайта ишлаш ва бошқариш усулларини билмаймиз. Бизда кунига ўн соатдан кўпроқ вақт давомида қуёш нур сочиб туради, бироқ ҳали ҳам қуёш энергиясидан фойдалана олмаймиз. Бизда энг фойдали ўсимликлар, илдизлар ва гуллар мавжуд, лекин ўзимиз дори-дармон ишлаб чиқара олмаймиз. Бизнинг эрларимиз

ва қулларимиз бор, аммо мен ўзимни боқолмайман. Нега биз ўзимиз учун тараққиёт йўлларини очмаймиз? Нима учун улардек кийим киймаймиз? Нимага биз муваффақиятга интилмаймиз? Сабаблар кўп! Бизнинг кўпгина университетларимиз ва илмий-тадқиқот институтларимиз бор. Лекин бу даргоҳлар билимлиларни тайёрлаш учун хизмат қилмайди. Аксинча, улар жаҳолатни эҳтиёткорлик билан ўргатадиган жойлар ҳисобланади. Билим олиш учун аввал ўрганишимиз керак. Одамлар алгебрага бепарқ бўлса, фан гуллаб-яшнамайди! Биз эҳтиёжларимизни қондириш учун университетларимиз ва олий ўқув юртларимизга ишонишимиз керак. Бунинг учун сиёсатчиларимиз янги қонунларни қабул қилишлари зарур. Бунинг учун эса уларда камтарлик, меҳроқибат туйғулари бўлиши шарт. Айни пайтда раҳбарларимизнинг аксарияти бирон-бир тилда ўқий олмайди ва ҳатто ёза олишмайди. Тизимни тушуниш учун ғарб тарихи, ғарб тиббиёти, ғарб фалсафаси, ғарб адабиёти, ғарб психологияси ва ғарб иқтисодиётини ўрганишимиз лозим. Сиз бошқа одамларни эшита олишингиз керак, ҳатто уларга ишонмасангиз ҳам. Инсонларнинг фикрларини тинглайлик ва уларни шунга яраша тақдирлайлик. Яхшиликка олиб келадиган ишларни тез амалга ошириш зарур. Жамиятдаги ҳар бир киши билимга бўлган муносабатини ўзгартириши лозим. Биз нафақат диний илмларга, балки, барча билимларга чанқоқ бўлишимиз шарт. Фикрларни йиғиш керак. Бизнинг муваффақиятимиз ўзимизни ўқитиш, иқтисодиётимизни кенгайтириш ва маданиятларимизни уйғотиш билан боғлиқдир. Атрофимиздаги даҳшатли қашшоқлик билан курашиш учун биз билимлардан фойдаланишимиз зарур, чунки ҳар доим қашшоқлик фаровонликка таҳдид солади. Бизнинг маданиятимиз бузуқликни, нодонликни, дангасаликни ёки азоб-уқубатни эгалламаганда нима

содир бўлар эди? Бошқалар яратган ва ўзлаштирган билимларга ишонишда давом этсак, билимлардан оқилона фойдаланадиган одамлар бизни шарманда қилади. Биз Баторга бизнинг манбаларимизни тадқиқ қилиш, фойдаланиш ва сотиш учун ишонишда давом этсак, улар доимо унинг қўлида бўлади. У бизнинг билимларимизни ўзгартириш ва бошқариш қобилиятига эга. Биз Батордан жирканишимиз керак. У буюк ютуқларни ва ижодкорликни ҳурмат қилмайди. Илтимос, хонимлар ва жаноблар, Баторга ишонманглар! Унинг на доимий дўсти, на доимий душмани бор, фақат ўзининг манфаатлари мавжуд, холос. Ривожланишнинг асосий олтин қоидаси мамлакат аҳолисини билимли қилишдир. Менинг араб аждодларимни йўқ қилиб юборишган. Нега? Чунки улар бошқаларга билим берган. Улар астрономияда жуда илғор эдилар. Юлдузларни кашф этдилар ва уларга ном беришди. Бугунги кунда арабларни жуда паст кўришади. Жибрил Муҳаммад ҳам билимларга асосланган жамият яратиш учун курашди. У менга ҳаётдаги вазифаси ҳақиқат ва билим излаш эканини айтган. Келинг, унинг йўлини давом эттирайлик! Жаҳолат билимга зарар келтиради, куллик эркинликка тўсиқ бўлгани каби. Билим – бу кувват. Эътиборингиз учун катта раҳмат! – дея Фотима нутқини якунлади.

ХII ФАСЛ

Сўнгги бир неча ҳафта ичида Омина қайта-қайта ўйлади: агар одамларга овқат берилса, улар таомни истеъмол қилишади. Агар маблағ берилса-чи, ўзларини овқатлантиришади. У ўзига тегишли бўлган ер ҳақида ҳам фикрлади. Аёллар қандай қилиб қорин тўйдирадилар? Улар ердан фойдаланиб, фойдани баҳам кўрсалар бўлади. Айни пайтларда ферма ташкил этиш ғоясида юрган италиялик аёллар ҳам ташландиқ

ерларга эгалик қилишлари мумкин. Агар ҳамкорлик қила олишса, улар биргаликда ишни йўлга қўйишса бўлади. Камбағаллар мустақил равишда ишлашлари ва ўзларининг меҳнатларидан фойда олишлари мумкин...

Омина ўйланиб ўтирар экан, Фотима ва Биликсу кириб келишди.

– Бу сиз учун, – деди Фотима ва ярим сумка болалар кийимини дугонасига узатди. – Канодан уларни атай сотиб олдим. – У ўйинчоқлардан бирини олиб, Абу Рошидга берди. Бола эса кулиб, уни ушлаб олди. – Кеча Данбаки билан бирга эдим.

– У қандай, яхшими? – сўради Омина.

– Ҳа, яхши! – деди Фотима ва сув ичди.

– Мухтор ва Ребека-чи? – яна сўради Омина.

– Яхши. Аммо... улар ҳали ҳам дўст, – деди Фотима чуқур нафас олиб.

– Аммо... нима? – Омина қизиқиб сўради.

– Уларнинг ўрталарида муаммо бор. Буни тушунтириш қийин, – деди Фотима. – Ребека мен билан жуда совуқ муносабатда эди. Мухтор билан алоқам яхшилиги учун ўзгарди.

– Ребека рашкчи. Ростини айтсам, Мухтор ҳали бирон нарса демади ва Ребека бундан ташвишланяпти, – деди Биликсу.

Бироз жимликдан сўнг Омина уларга ўзининг нияти ҳақида айтиб берди.

– Бу буюк ғоя, уни қўллаб-қувватлайман. Аммо муваффақият қозонишидан умидсизман, – деди Фотима.

– Нега? – Омина хафа бўлиб сўради.

– Кўряпсиз-ку, минтақадаги бойлар ва давлат бундай ҳаракатни таъминламайди. Аксинча, йўқ қилиш учун улар ҳамма нарсани қилишади, – деди Фотима.

– Фотима, менимча, сиз иккалангиз ҳам мени тушунмадингиз, мен жиддий айтяпман. Мен фермерлар колхозини ташкил қиламан, демаяпман, ишсиз ёшлар

ва йўловчиларни эмас, фақат аёлларни ёлламан. Иккала гуруҳнинг ҳам жамиятимиз манфаати учун уйғун ҳолда ишлашига халақит берадиган ҳеч қандай сабаб кўрмаймман, – деди Омина.

Биликсу бирдан кулиб юборди.

– Бизнинг ҳукмдорларимиз ҳеч нарсада қатнашишга тайёр эмас, – деди у.

– Майли, қўлимиздан келганини қиламиз, – деди Фотима. – Биз буни қўллаб-қувватлаш гуруҳининг йиғилишида муҳокама этамиз. Ўз навбатида, Қишлоқ хўжалиги вазирлиги билан боғланаман ва бу ҳақда Касаба уюшмаси билан гаплашаман. Шунингдек, мутахассис билан учрашувингизни ҳам уюштираман, у кооператив¹ ҳаракатдан олдин муаммолар ва имкониятлар ҳақида тушунча беради.

– Мен отамга айтаман, ундан пул оламан ва бу ғояни синаб кўрамиз, – деди Омина.

Фотима ташқарига чиқиб кетиши билан хонага Абдуллоҳ кириб келди.

– Энди Фотиманинг ўзига менга айтган гапларингизни айтинг! – деди Омина.

Фотима қайтиб келиши билан Абдуллоҳ ўнг қўли билан Фотиманинг кўзларини юмди.

– Мен Фотимага уйланишга розиман! – деди у.

Аёллар кулиб юборишди. У Фотимани қўйиб юборди ва уялиб хонадан чиқиб кетди. Бироздан сўнг қайтиб келиб сўради:

– Сиз қаерданлигингизни билмоқчиман.

Фотима унга яқин келиб деди:

– Бобомнинг отаси араб мамлакатларидан келган.

¹ Кооператив – шериклик, ҳамкорлик; ўз-ўзини бошқариш ва молиялаштириш мақсадида тадбиркорлик фаолиятини олиб бориш учун ихтиёрий равишда бирлашган фуқаролар гуруҳи.